

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2005 metai

1

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2005

1

VILNIUS 2006

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2005

1

VILNIUS 2006

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS

Vilniaus universitetas

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS

Lenkijos MA Istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milervilio universitetas

Redakcinės kolegijos adresas:

Kražių g. 5, 01108 Vilnius

<http://www.istorija.lt>

STRAIPSNIAI IR PRANEŠIMAI

RIMVYDAS P E T R A U S K A S

DIDŽIOJO KUNIGAIKŠČIO INSTITUCINIO DVARO SUSIFORMAVIMAS LIETUVOJE (XIV A. PABAIGOJE – XV A. VIDURYJE)

Sąvoka

Dvaras yra sudėtinga ir daugiareikšmė sąvoka, kuria tiek ankstesni autoriai, tiek ir šiuolaikiniai tyrinėtojai nusako gana skirtingus reiškinius. Viduramžių Europos lotyniškuose šaltiniuose dvaras buvo įvardijamas terminais *aula*, *palatium*, *curtis*, o kai kurie iš šių terminų skirtinguose kontekstuose galėjo reikšti tiek valdovo ar kito kilmingojo namus, tiek ūkinį centrą ir net valstiečio kiemą. Nuo XI a. Vakarų Europoje apibūdinant valdovo dvarą vis labiau pradeda įsitvirtinti *curia* terminas, ir šis nuoseklesnis vartojimas atspindi gilią permainas, apėmusias feodalinę visuomenę¹. Brandžiaisiais viduramžiais pamažu įsibėgėjęs teritorializacijos procesas lėmė visiškai naujo tipo dvaro

¹ Apie Vakarų Europos dvarą ir jo raidą žr.: J. B u m k e, *Höfische Kultur. Literatur und Gesellschaft im hohen Mittelalter*, 2 Bd., München, 1986; W. P a r a v i c i n i, *Die ritterlich-höfische Kultur des Mittelalters*, 2. Aufl., München, 1999; *Deutscher Königshof, Hoftag und Reichstag im späteren Mittelalter*, hrsg. von P. Moraw, Sigmaringen, 1995; *Princes, Patronage and the Nobility. The Court at the Beginning of the Modern Age c. 1450–1650*, ed. R. G. Asch and A. M. Birke, Oxford, 1991. Plg. taip pat *Hof und Theorie. Annäherungen an ein historisches Phänomen*, hrsg. von R. Butz, J. Hirschbiegel und D. Willoweit, Köln-Weimar-Wien, 2004. Klasikinis veikalas apie europinį dvarą, smarkiai veikęs istorinių tyrimų problematiką: N. E l i a s, *Die höfische Gesellschaft*, Darmstadt-Neuwied, 1969 (liet. vert. N. E l i a s, *Rūmų dvaro visuomenė*, vertė Z. Norkus, Vilnius, 2004). Vertėjo į lietuvių kalbą pasirinktas „rūmų dvaro“ terminas tiksliai apibūdina N. Eliaso tiriamos epochos – *ancien régime* Prancūzijos (visų pirma Liudviko XIV) – dvaro gyvenimą, kuris iš tiesų koncentravosi karališkuose Versalio rūmuose. Tuo tarpu ankstesnių laikų atžvilgiu tikslesnis daugiaaspektis „dvaro“ terminas, labiau atitinkantis viduramžių politinio ir socialinio gyvenimo policentriškumą bei dvaro institucijos multifunktionalumą.

atsiradimą², kuriam būdingas specifinės socialinės grupės – nuolatinų dvaro gyventojų (*curienses* / dvarionių, terminas žinomas nuo XIV a. pirmosios pusės) – išskristalizavimas, dvaro pareigybių sistemos susiklostymas ir pagaliau – gyvenimo dvare kultūros su tam tikrais ritualais, ceremonijomis bei taisyklėmis susiformavimas. Šiame laikotarpyje atsirado nuolatinės karalių ir kunigaikščių rezidencijos, kurios, tiesa, dar iki galo nepakeitė iki tol vyravusios valdymo keliaujant praktikos³.

Dvaro sąvokai itin charakteringas institucinio bei asmeninio aspektų persipynimas. *Curia* galėjo reikšti dvare gyvenančius ar jame apsilankančius žmones, tačiau tuo pat metu šia sąvoka galėjo būti apibūdinamas dvaras kaip valdovo ar kito kilmingojo gyvenamoji vieta, o bendriausia prasme ir dvaras kaip institucija. Be to, reikia skirti siaurąjį (nuolatinį) ir išplėstinį, tam tikrom progom, pavyzdžiui, pasitarimams / tarybai susirenkantį dvarą, kurio sudėtis nuolat kisdavo. Galiausiai, kaip rodo vienalaikiai europiniai dvaro ūkio aprašymai (pvz., XIV a. viduryje sukurtas Konrado iš Megenbergo veikalas), egzistavo vidinis padalijimas į mažąjį (*curia minor*) ir didįjį dvarą (*curia maior*), atspindėjęs dvare tarnaujančių asmenų socialinius skirtumus.

Vakarų Europos valdovo dvaro istorija atskleidžia kelis šimtmečius užsitęsusių dvaro institucionalizavimo procesą. Dvaro institucija, apie kurią toliau bus kalbama, yra istoriškai susiklostantis reiškinys. Jam būdingas didelis receptijos laipsnis, kai tam tikroje vietoje atsiradę institutai, gyvenimo formos, sąvokos ir vertybės palaipsniui išplinta platesniame regione⁴. Ankstyvosiose monarchijose institucinio dvaro vietą užėmė jam kiek giminingas socialinis darinys – kariauna, t. y. valdovą supantis ginkluotų vyrų būrys. Ankstyvoji viešpatavimo struktūra dar nereikalavo valdymo iš vieno centro, o šalia monarcho tiesiogiai valdomo domeno egzistavo diduomenės valdžios sritys⁵. Ankstyvojo dvaro personalą sudarė daugiausia nekilmingi ar net nelaisvi asmenys, dvaro tarnyboms buvo būdingas palyginti menkas socialinis prestižas, o pagrindiniai politiniai sprendimai būdavo priimami nereguliariai kviečiamoje taryboje, kurioje pagrindinius vaidmenis valdovo akivaizdoje vaidindavo specialiai į dvarą atvykę ir čia tik kuriam laikui apsistoję valdovo giminaičiai bei didikai. Valstybės formavimosi eigoje

² Netiesioginis tokio dvaro pirmtakas buvo frankų valdovo dvaras Karolio Didžiojo laikais (J. F l e c k e n s t e i n, Die Struktur des Hofes Karls des Großen im Spiegel von Hinkmars De ordine palatii, *Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins*, Bd. 83, 1976, S. 5–22). Plg. taip pat Karolio Didžiojo biografo Einhardo valdovo dvaro aprašymą: E i n h a r d a s, *Karolio Didžiojo gyvenimas*, vertė M. Čiurinskas, įvadą ir komentarus parašė R. Petrauskas, Vilnius, 2005.

³ *Fürstliche Residenzen im spätmittelalterlichen Europa*, hrsg. von H. Patze und W. Paravicini, Sigmaringen, 1991. Apie valdymą keliaujant žr.: H. C. P e y e r, Das Reisekönigtum des Mittelalters, *Vierteljahresschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, Bd. 51, 1964, S. 1–21.

⁴ W. P a r a v i c i n i, *Die ritterlich-höfische Kultur des Mittelalters*, S. 7.

⁵ R. P e t r a u s k a s, Die Staatsstrukturen des frühen Grossfürstentums Litauen, *Litauisches Kulturinstitut. Jahrestagung 2003*, Lampertheim, 2004, S. 13–26.

stiprėjant monarcho valdžiai, pastebimas nuolatinio dvaro intensyvėjimo reiškinys tiek kiekybine dvariškių gausėjimo, tiek kokybine nuolatinio / institucinio dvaro funkcijų plėtimo prasme. Valdovo dvaro iškilimas susijęs su sąmoningomis dinastų pastangomis paversti šią vietą vieninteliu politinio gyvenimo centru, kuriame telktųsi politinis šalies elitas ir būtų priimami visam kraštui galiojantys sprendimai. Toks dvaras implikavo nuolatiniam gyvenimui pritaikytą rezidencijų atsiradimą (nors pats dvaras dar galėjo kurį laiką būti mobilus), gausesnį žmonių kiekio vienoje vietoje subūrimą, vidinių funkcijų diferenciaciją ir valdovo asmens išskirtinumo reprezentavimą įvairiomis politinio ceremonialo formomis.

Ankstyvasis valdovo dvaras Lietuvoje

Didžiojo kunigaikščio dvaro struktūra Lietuvoje klostėsi nuo pat valstybingumo pradžios. Turime šiek tiek žinių apie Mindaugo, Gedimino, Algirdo ir Kęstučio dvarus⁶. Ankstyvosios monarchijos laikais valdovo domene, o ilgainiui ir už jo ribų kūrėsi didžiojo kunigaikščio dvarai (kiemai) – jo politinė atrama ir ekonominė būtinybė. To meto valdymo sistema buvo valdovo kelionės iš vieno dvaro į kitą, kaskart apsilankymu įtvirtinant savo valdžią ir suvartojant vietoje sukauptus maisto produktus. Iš šių dvarų ilgainiui išsivystė ūkiniai didžiojo kunigaikščio dvarai⁷. Vėliau atsirado ir specifinės tokių dvarų atmainos – medžioklės (pvz., Varėnoje)⁸, derybų (Veliuonoje, Skirsnemunėje) dvarai. Šaltinių terminijos analizė rodo, kad Lietuvoje, kaip ir kitur Europoje, tais pačiais žodžiais buvo apibūdinamos ganėtinai skirtingos struktūros. Lotyniškai *curia*, vokiškai *hof*, rusiškai *двор* būdavo vadinamas tiek didžiojo kunigaikščio dvaras apskri-

⁶ Plg. D. B a r o n a s, *Trys Vilniaus kankiniai: gyvenimas ir istorija*, Vilnius, 2000, p. 97–115.

⁷ Šiame straipsnyje ūkinis dvaro sąvokos dėmuo paliečiamas tik fragmentiškai. Apie tai ir kai kuriuos kitus dvaro sąvokos aspektus žr.: Z. I v i n s k i s, Didžiųjų Lietuvos kunigaikščių ekonominė politika savo dvaruose iki XVI amžiaus pusės, *Lietuvos praeitis*, t. 1, 1940, p. 5–28; J. K i a u p i e n ė, Daugiaprasmiš ir daugiaveidis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikų dvaras: vaizdinys ir tikrovė, *Lietuvos dvarai – praeitis, dabartis ir ateitis*, Vilnius, 2001, p. 19–27; A. D u b o n i s, Dvaras, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius, 2001, p. 150–165. Apie Vytauto Didžiojo dvarą žr.: R. Č a p a i t ė, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto kasdienybė pagal jo ir amžininkų korespondenciją, *Alytaus miesto istorijos fragmentai*, Alytus, 2001, p. 10–27; R. Č a p a i t ė, The Everyday Life of Grand Duke Vytautas of Lithuania According to Contemporary Correspondence, *Lithuanian Historical Studies*, vol. 8, 2003, Vilnius, 2005, p. 1–26; R. P e t r a u s k a s, Vytauto dvaras: struktūra ir kasdienybė, *Naujasis Židinys-Aidai*, Nr. 1–2, 2003, p. 39–44. Apie Kazimiero Jogailaičio dvarą žr.: S. C. R o w e l l, Trumpos akimirkos iš Kazimiero Jogailaičio dvaro: neeilinė kasdienybė tarnauja valstybei, *Lietuvos istorijos metraštis, 2004 metai 2*, Vilnius, 2005, p. 25–55.

⁸ Pvz., 1413 m. sausio 9 d. Vytautas laišką magistrui rašė iš naujojo medžioklės dvaro Varėnos (*in nova curia venacionum dicta Waranii*); *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376–1430* (toliau – CEV), ed. A. Prochaska, Cracoviae, 1882, p. 252.

ta, tiek atskiri įvairiose šalies vietose išsibarstę valdovo ūkio ir valdžios centrai, tiek diduomenės tėvonijos. XIV a. pabaigos Vokiečių ordino kelių aprašymuose paminėta didžiojo kunigaikščio vietovė „Dvaris“⁹ liudija, kad egzistavo lietuviškas svetimšalių šaltinių terminų atitikmuo. Kita vertus, tas pats Ordino šaltinis gana nuosekliai skiria valdovo pilį (*haus*), valdovo ir bajorų dvarą (*hof*)¹⁰ bei kaimą (*dorf*). Dvarus turėjo tik valdovas ir įtakingesni didikai, o jų skiriamasis bruožas, matyt, buvo sudėtingesnė vidaus organizacija.

Jau XIV a. didžiojo kunigaikščio dvare egzistavo tam tikra tarnybų organizacija. Jerzy Ochmański šios organizacijos ištakų ieškojo Rusioje¹¹, tačiau pirminės dvaro struktūrinės formos galėjo atsirasti ir savarankiškai. Deja, svetimšalių autorių šaltiniai labai retai mini lietuvių valdovo aplinkos asmenis. Tačiau ši aplinkybė, regis, iš dalies atitinka realią situaciją: ankstyvoji dvaro tarnybų organizacija Lietuvoje nebuvo išplėtotą, o svarbiausia, kaip matysime, ne ji buvo tas pagrindas, ant kurio kūrėsi vėlesnė pareigybių sistema. Ordino kronikininkas Petras Dusburgietis mini Vytenio kamarininką (*camerarius*)¹². Kamarininkas buvo klasikinė Europos valdovų dvaro pareigybė, pirmąkart minima IX a. Hinkmaro iš Reimso kūrinyje apie Karolingų dvaro organizaciją. Nuo XII a. ši pareigybė paplito ir Vakarų Europos teritorinių kunigaikščių dvaruose. Kamarininkas buvo atsakingas už dvaro aprūpinimą, vidaus tvarką ir valdovo izdo priežiūrą¹³. Vargu ar Lietuvoje tuo metu tokia kamarininko sąvoka buvo žinoma. Ordino kronikininkas sau įprastu terminu (Ordino valstybėje kamarininko pareigybė tuo metu egzistavo) veikiausiai apibūdino aukšto rango didžiojo kunigaikščio dvariškį, atsakingą už vidinį dvaro gyvenimą. Galbūt panašias funkcijas Gedimino dvare vykdė jo *advocatus*, kuris minimas 1324 m. popiežiaus legatų pasiuntinių pranešime¹⁴. Ir apskritai šaltiniuose sutinkamų Lietuvos valdovų aplinkos žmonių apibūdinimai nurodo greičiau jų karines, ūkines ar diplomatinės užduotis, o ne nuolatinių pareigų vykdymą: 1325–1326 m. minimas Gedimino pasiuntinys (*nuncius*) Lesė¹⁵, o 1378 m. – Kęstučio

⁹ Die littauischen Wegeberichte, *Scriptores Rerum Prussicarum* (toliau – *SRP*), hrsg. von Th. Hirsch, M. Töppen, E. Strehlke, Bd. 2, Leipzig, 1863, S. 701.

¹⁰ XIV a. pab. valdovo dvarų sąrašas: Z. I v i n s k i s, min. veik., p. 18–19.

¹¹ J. O c h m a n s k i s, *Senoji Lietuva*, Vilnius, 1996, p. 88–96.

¹² P e t e r v o n D u s b u r g, *Cronica terre Prussie*, *SRP*, Bd. 1, Leipzig, 1861, III/312 (1308 m.).

¹³ E. S c h u b e r t, Kammer, Kämmerer, *Lexikon des Mittelalters*, Bd. 5, München-Zürich, 1991, S. 885–886.

¹⁴ *Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedemine illustrans. Gedimino laišakai*, parengė S. C. Rowell, Vilnius, 2003, p. 186 (*advocatus regis*). Tiesa, vėlesni Ordino šaltiniai šiuo terminu įvardija teritorinį pareigūną: *Pexte advocatus regis Keinstut in Trakken* (*SRP*, Bd. 2, S. 113) (1377 m.).

¹⁵ *Chartularium Lithuaniae*, p. 220, 228–230. Jo 1326 m. pranešime teigiama, kad jis daug kartų buvęs Gedimino pasiuntiniu, taip pat dalyvavęs rengiant sutartį su Ordinu.

melior provisor Maldis¹⁶. Į akis krinta visų šių asmenų charakterizavimas iš vieno ar kito valdovo perspektyvos (*Gedimino advocatus*, *Kęstučio provisor* ir pan.), o tai aiškiai demonstruoja personalinį didžiojo kunigaikščio ir jo pavaldinių santykį. Tuo metu valdyta dar ne su institucijų ar pareigūnų, o su asmeninių ryšių tarp valdovo ir didikų pagalba¹⁷, o valdovo dvare nuolatinės pareigybes vykdančių diduomenės atstovų būta nedaug. Tokią situaciją aptinkame ir XIV a. pabaigoje. Ankstyviausiame Lietuvos metraštiniam kūrinyje – Vytauto aplinkoje surašytame Didžiųjų kunigaikščių metraštyje – minimi tik žemos kilmės Jogailos tarnai¹⁸.

Institucinio dvaro link: Vytauto reformos

1392 m. Astravos sutartimi gavęs Trakų ir Lucko kunigaikščio titulą, Vytautas pradėjo sistemingai plėtoti savo valdžią Lietuvoje. Viena svarbiausių jo politikos priemonių buvo naujos valdymo struktūros kūrimas. Tai, kad didžiojo kunigaikščio dvaro institucionalizacija čia turėjo centrinę reikšmę, liudija Vytauto veiksmų chronologija. 1395 m., t. y. tais pačiais metais, kai Vytautas pirmąkart savo dokumento intuliacijoje pasivadino didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu, sutinkama dvaro maršalo pareigybė¹⁹. Istoriografijoje nesutariama, iš kur Vytautas sėmėsi pavyzdžių savo reformoms. Didžioji tyrinėtojų dalis pavyzdiniu laiko Lenkijos karaliaus dvarą, tačiau netrūksta nuorodų ir į Vokiečių ordiną ar Čekiją bei Vengriją. Antai Podolę valdę Gediminaičių kilmės kunigaikščiai broliai Karijotaičiai 1377–1394 m. buvo Vengrijos karaliaus Liudviko vasalai ir pastarojo dvaro įtakoje pradėjo kurti savąją valdymo organizaciją²⁰. Taigi vienprasmis atsakymas apie įtakas nėra įmanomas; atskirais viešpatavimo periodais Vytautas savo politiką derino su skirtingais partneriais, lygiai taip pat įvairios įtakos reikšėsi ir jo reformose. Pirmaisiais valdymo metais Kęstutaitį neabejotinai daugiausia veikė Ordinas, kurio teritorijoje jis praleido keletą metų. Galimas dalykas, kad Ordino

¹⁶ W i g a n d v o n M a r b u r g, *Cronica nova prutenica*, *SRP*, Bd. 2, S. 595. Rimantas Jasas šį apibūdinimą verčia kaip „vieną žymesnių žvalgų“ (*Vygandas Marburgietis, Naujoji Prūsijos kronika*, Vilnius, 1999, p. 162), tačiau galima suprasti ir bendresne „aprūpintojo, valdytojo“ prasme.

¹⁷ Apie tai plačiau: R. P e t r a u s k a s, *Die Staatsstrukturen des frühen Grossfürstentums Litauen*, S. 15–20.

¹⁸ *Полное собрание русских летописей* (toliau – *ПСПЛ*), т. 35, Москва, 1980, с. 63.

¹⁹ Žr.: R. P e t r a u s k a s, *Ponas savo žemėje: Lietuvos pareigūnai XIV a. pabaigoje – XV amžiuje, Lietuvos istorijos metraštis, 2001 metai 1*, Vilnius, 2002, p. 9–30.

²⁰ 1388 m. rugsėjo 19 d. Konstantino ir Teodoro Karijotaičių dokumente liudijo dvaro taurininkas *Franczko* (J. T ę g o w s k i, *Sprawa przyłączenia Podola do Korony Polskiej w końcu XIV wieku, Teki Krakowskie*, t. 5, 1997, s. 171). Apie Karijotaičių valdžią Podolėje žr.: J. K u r t y k a, *Podole pomiędzy Polską i Litwą w XIV i I połowie XV wieku, Kamieciec Podolski. Studia z dziejów miasta i regionu*, t. 1, pod red. F. Kiryka, Kraków, 2000, s. 9–59.

pilyje Vytautas jau turėjo tam tikrą dvaro pareigūnų personalą, kadangi po kelerių metų (1402–1403) jo pėdomis Ordine sekusio Švitrigailos aplinkoje sutinkame dvaro maršalą (*houemarschalk*)²¹, dvaro teisėją (*hoverichter*), kamarininką (*kemerer*), raštininką (*schriber*) ir kapelioną (*cappelan*)²². Turbūt neatsitiktinai pirmoji pareigybė Vytauto dvare buvo maršalo, juk Ordino maršalas tais laikais buvo faktiškai antrasis žmogus po magistro (šalia didžiojo komtūro) šalyje, be to, iš savo rezidencijos Karaliaučiuje kuravęs santykius su Lietuva. Kita vertus, maršalo funkcijos Vytauto dvare greičiau atitinka klasikinę europinę dvaro paradigmą (apie ją kiek vėliau), kuri XIV a. iš Vokietijos paplito ir Čekijoje bei Lenkijoje, o ne Ordino valstybėje įprastas karines maršalo priedermes. Nors tolesnėje dvaro organizavimo eigoje Ordino įtakos jau beveik nepastebime, Vytauto dvare nesutinkamos tokios tradicinės Ordino pareigybės, kaip didžiojo komtūro, špitolininko, drabužininko²³. Suprantama, kad pasaulietiniam kunigaikščiui kur kas labiau tiko sekti ne ganėtinai specifine didžiojo magistro valdymo sistema, bet kitų suverenių Europos valdovų dvaro ir pareigybinės organizacijos pavyzdžiu. Šio Europoje paplitusio struktūrinio modelio pritaikymo Vytauto dvare rekonstrukcija leidžia kur kas geriau suvokti institucinio dvaro genezės prielaidas, nei dažnai spekuliatyvūs konkrečių įtakų nustatymo bandymai.

Vakarų Europoje brandžiaisiais viduramžiais susiformavo dvaro pareigybių sistema, kurios ištakos siekia dar frankų valdovų, o ypač Karolio Didžiojo dvaro laikus. Dvaro pareigybės kilo iš valdovų namų ūkio organizacijos (tiesa, nemaža buvo romėniška įtaka), o svarbiausias socialinis lūžis įvyko šioms tarnyboms virtus titulinėmis ir jų vykdymą patikėjus nebe namų tarnams, bet diduomenės atstovams. Karolingų laikais dar neegzistavo tvirtai nustatytas pareigybių skaičius: pagrindiniame šaltinyje – Hinkmaro iš Reimso tekste – išvardijamos aštuonios svarbiausios pareigybės²⁴, kituose šaltiniuose kartais sutinkami ir kiti pavadinimai. Tačiau svarbiausia yra tai, kad Karolio Didžiojo ir jo įpėdinių dvaras su dvaro pareigūnų organizacija ir dvaro koplyčia²⁵ tapo pavyzdžiu vėlesnių Europos karalių ir kunigaikščių dvarams²⁶. XI–XII a. iš pradžių Šventosios Romos imperijoje ir vokiečių kunigaikštystėse, o netrukus ir kai kuriose

²¹ Pirmąkart šio kunigaikščio dvaro maršalas (Vaska) sutinkamas dar 1401 m. kovo 30 d. dokumente, Švitrigailai valdant Podolėje (*Zbiór dokumentów znajdujących się w Bibliotece hr. Przeździeckich w Warszawie*, wyd. A. Chmiel, Kraków, 1890, s. 11–12). Podolėje dvaro organizaciją Švitrigaila galėjo paveldėti iš Karijotaičių.

²² *CEV*, p. 965–966, 968.

²³ F. M i l t h a l e r, *Die Großgebietiger des Deutschen Ritterordens*, Königsberg-Berlin, 1940. Plg. taip pat H. B o o c k m a n n, *Vokiečių ordinas*, vertė A. Nikžentaitis, Vilnius, 2003, p. 158–159.

²⁴ J. F l e c k e n s t e i n, *Die Struktur des Hofes Karls des Großen*, S. 11 ir t.

²⁵ J. F l e c k e n s t e i n, *Die Hofkapelle der deutschen Könige*, 2 Bd., Stuttgart, 1959–1966.

²⁶ W. R ö s e n e r, *Hofämter an mittelalterlichen Fürstenhöfen*, *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, Bd. 45, 1989, S. 485–550, čia p. 496–514.

kitose Europos valstybėse įsitvirtino keturių pagrindinių dvaro pareigybių modelis: kamarininkas / išdininkas (*camerarius*), stalininkas (*dapifer*), taurininkas (*pincerna*) ir maršalas (*marescalcus*, *marschalcus*). Šalia jų ir iš dalies jiems pavaldūs buvo žemesnio rango tarnybiniai žmonės (pvz., *hostiarius*, *spisarius* ir kt.). XIII a. keturių pareigybių sąrašą papildė virtuvininkas (*magister coquinae*) ir dvaro (didysis) magistras (*magister curiae*), tapęs vyriausiuoju dvaro pareigūnu. Ilgainiui atsirado ir šių pareigūnų pavaduotojai (pvz., *vicecamerarius*). Visos šios pareigybės jau buvo titulinės, kai kur jos tapo net paveldimos, tuo tarpu kasdienines funkcijas dvare vykdė žemesnės kilmės tarnybiniai žmonės (*cottidiani ministri regalis curie*)²⁷. Svarbu pažymėti, kad tokia pagrindinių dvaro pareigybių organizacinė struktūra su nežymiais lokaliais ypatumais egzistavo visoje krikščioniškoje Europoje ir buvo suverenaus valdovo dvaro skiriamasis bruožas.

Tokia dvaro pareigybių organizacija Vokietijos kunigaikščių, taip pat Vidurio Rytų Europos valdovų dvaruose (Vengrijoje, Čekijoje, Lenkijoje) tebeegzistavo ir XIV–XV a. sandūroje, Vytautui pradėjus formuoti savo dvaro struktūrą²⁸. Kaip jau buvo minėta, visų pirma Vytauto dvare apie 1395 m. atsirado dvaro maršalo pareigybė. Pirmuoju maršalu tapo didikas Stanislovas Čupurna, savo tėvonines valdas turėjęs Šalčininkų krašte. Maršalo pareigybė buvo netekusi savo pirminės reikšmės (frankų laikais *marescalcus* buvo arklidininkas) ir reiškė dvaro reikalų tvarkytoją²⁹. Būtent tokia maršalo kompetencija nuo pat pradžių įsitvirtino ir Lietuvoje. Kitaip, negu kituose tuometiniuose karalių ir kunigaikščių dvaruose, Vytauto dvare nebuvo įsteigta dvaro magistro (lot. *magister curiae*, lenk. *ochmistrz*), su kuriuo maršalas dalindavosi dvaro tvarkymo atsakomybe, pareigybė, todėl Lietuvos maršalams teko platus veiklos laukas. Jie vadovavo dvarui, rūpinosi kelionių organizavimu, transportu (Šioje veikloje tebegirdime anksčiau maršalo / arklidininko reikšmės aidą), pasiuntinių priėmimu, iš dalies ceremonialo laikymusi. Veikiausiai ši plati maršalo kompetencija lėmė, kad po kurio laiko dvare atsirado jau keletas maršalų, kurių priešakyje stovėjo didysis (žemės) maršalas (pirmą kartą minimas 1407 m. – tas pats Čupurna)³⁰. Kai kurie maršalai atlikdavo ir karinius

²⁷ Ten pat, p. 502–510.

²⁸ B. S t r e i c h, *Zwischen Residenzherrschaft und Residenzbildung: Der Wettinische Hof im späten Mittelalter*, Köln-Wien, 1989, S. 116 ir t.; K.-H. A h r e n s, *Residenz und Herrschaft. Studien zur Herrschaftsorganisation, Herrschaftspraxis und Residenzbildung der Markgrafen von Brandenburg im späten Mittelalter*, Frankfurt a. M., 1990, S. 94 ir t.; Ch. L a c k n e r, *Hof und Herrschaft. Rat, Kanzlei und Regierung der österreichischen Herzoge (1365–1406)*, München, 2002, S. 56 ir t.; I. H l a v á k a e k, *Hof und Hofführung Wenzels IV. (1376–1419)*, *Deutscher Königshof, Hoftag und Reichstag im späteren Mittelalter*, S. 105–136; H. K r e t, *Dwór królewski Jadwigi i Jagielly*, Kraków, 1987, s. 21 ir t.

²⁹ U. H a l b a c h, *Der russische Fürstenhof vor dem 16. Jh. Eine vergleichende Untersuchung zur politischen Lexikologie und Verfassungsgeschichte der Alten Rus'*, Stuttgart, 1985, S. 27, 277.

³⁰ Tokia pati didžiojo (krašto) ir kelių dvaro maršalų skyrimo praktika egzistavo ir kituose dvaruose (B. S t r e i c h, *Zwischen Residenzherrschaft und Residenzbildung*, S. 592–596; Ch. L a c k n e r, *Hof und Herrschaft*, S. 82 ir t.; H. K r e t, *Dwór królewski Jadwigi i Jagielly*, s. 23–28).

pavedimus (Čupurna, Rumbaudas Valmantaitis)³¹, o tai liudija, kad senasis ryšys tarp maršalo ir karybos išliko ir didžiojo Lietuvos kunigaikščio dvare.

Kitos dvaro pareigybės Vytauto laikų šaltiniuose minimos tik sporadiškai. Kažkiek tai lemia pačių šaltinių pobūdis – didžiojo kunigaikščio dvare dar nebuvo vedamos išdo pajamų ir išlaidų knygos, kurios yra pagrindinis šaltinis rekonstruojant kitų dvarų vidinę organizaciją. Todėl šaltiniuose pirmąkart sutinkama pareigybė nerodo jos atsiradimo laiko. Vienaip ar kitaip, net ir remdamiesi negausiais ir atsitiktiniais šaltiniais, Vytauto dvare sutinkame visas (išskyrus stalininko) klasikinės europinio dvaro pareigybes; be to, kaip ir daugelis kitų vėlyvųjų viduramžių kunigaikščių, Vytautas tradicinę sistemą kiek išplėtė: 1398 m. šaltiniuose pasirodo dvaro arklidininkas (*pferdemarschalk*) Jonas Nemira, 1409 m. – dvaro taurininkas (*pincerna curie*) Sudimantas ir virtuvininkas (*magister coquine*) Mikalojus, 1410 m. – pataurininkis (*subpincerna*) Alekna Mangirdaitis, 1413 m. – Lietuvos žemės (galima manyti, kad kartu ir valdovo dvaro) vėliavininkas (*vexillifer terre Lithuaniae*) Stanislovas Daugėla, 1428 m. – vyriausiasis kambarinis / kamarininkas (*supremus cubicularius*) Jurgis Strumila, 1429 m. – išdininkas (*thesaurarius*) – tas pats Jurgis Strumila³².

Iš šių pareigybių įdomesni atrodo kamarininkas ir išdininkas, juo labiau, kad panašaus titulo (galbūt ir kompetencijos) asmenį sutinkame dar pagoniškais laikais. Kelių reikšmių persipynimas kamarininko sąvokoje atspindi senosios dvaro struktūros peraugimą į naują organizaciją. Tradicine prasme „kamarininko“ terminu apibūdinami dvaro tarnybininkai, nuolat gyvenantys dvare, tačiau nevykdantys kokių nors konkrečiau apibrėžtų pareigybinių funkcijų. Tokiu atveju „kamarininkas“ artimas kiek vėliau atsiradusiam ir jį iš dalies pakeitusiam „kambarinio“ (*cubicularius*) terminui. Būtent tokia prasme šis terminas greičiausiai pavartotas 1404 m. Ordino išdo knygoje, kurioje minimas Vytauto kamarininko (*kemerer*) atvykimas³³. Tokie tarnybininkai, kurių valdovo aplinkoje paprastai būdavo keletas, atlikdavo įvairias neformalias savo pono užduotis. Ir nors kai kurie iš jų, kaip dar matysime, galėjo įgyti tam tikrą įtaką, dvaro pareigūnais jų vadinti negalime. Tačiau tokiu pareigūnu ilgainiui tapo jų vadovas, vyriausiasis kamarininkas / kambarinis, Lietuvos didžiojo kunigaikščio dvare paliudytas XV a. trečiajame dešimtmetyje. Kaip rodo pareigybės pavadinimas, taip pat kitų kraštų praktika, vyriausiasis kamarininkas prižiūrėjo vidinį dvaro gyvenimą, visų pirma dvaro ūkį. Kaip

³¹ 1410 m. Čupurna buvo vienas lietuvių kariuomenės Žalgirio mūšyje vadų. 1422 m. išvykdamas į karinį žygį Ordino teritorijoje, Vytautas krašto sargybą paliko didžiajam maršalui Rumbaudui (*Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz* (toliau – *GSIA PK*), OBA 3782).

³² *Urzednicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. H. Lulewicz i A. Rachuba, Kórnik, 1994, s. 30, 33, 54, 62, 149, 155; *Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1386–1430*, ed. J. Ochmański, Warszawa-Poznań, 1986, s. 13, 19, 74, 105.

³³ *CEV*, p. 968.

ir kitose Europos valstybėse, plėtojantis ir diferencijuojantis pareigybių sistemai, kamarininko funkcijos išsiskaidė kelioms pareigybėms. Visų pirma dalis kamarininko prerogatyvų atiteko išdininkui, ką ir liudija asmeninis Vytauto pareigūno (kamarininko ir išdininko) Jurgio Strumilos pavyzdys. Kamarininko sąvoka neišvengiamai patyrė tolesnę evoliuciją. Valdovo dvare ją pakeitė kambarinio ar pažo kategorija, o kamarininkais ilgainiui pradėti vadinti ūkinės (vėliau ir susijusias su žemės matavimo darbais) funkcijas vykdančios lokalūs tarnybininkai. Ordino valstybėje tokių kamarininkų būta jau XIV a., iš ten toks vartojimas galėjo pasiekti ir Lietuvą. 1406 m. savo kamarininkus Žemaitijoje mini Ordino pareigūnas Žemaitijos vaitas³⁴, o po trejų metų perimdamas valdžią Žemaitijoje Vytautas jau skiria savus kamarininkus³⁵.

Nors išlikę šaltiniai neleidžia suvokti vidinės pareigybių hierarchijos, vis dėlto neabejotinai įtakingiausias dvaro pareigūnas Vytauto laikais buvo didysis maršalas. Taip buvo ir kituose Europos valdovų dvaruose, ypač ten, kur neįsivirtino dvaro magistro pareigybė³⁶. To meto politinės ir socialinės realijos lėmė, kad aukščiausi pareigūnai (beveik be išimties kilę iš vietos diduomenės) neretai būdavo išvykę į savo tėvonijas ar vykdavo diplomatinis pavedimus. Tuomet juos pavaduodavo „antro laipsnio“ pareigūnai, galėję kur kas pastoviau gyventi dvare (pataurinkiniai, pažiūdininkai ir pan.). Kartu verta pažymėti, kad dvaro pareigūnų kompetencija buvo sąlyginis dalykas, funkcijos nebuvo griežtai paskirstytos, kaip ir aiškūs tarpusavio pavaldumo kriterijai. Greičiau egzistavo tam tikros pareigūnų veiklos sritys, kurių ribas lemdavo valdovo pasitikėjimas ir asmeninės pareigūnų savybės.

Specifinė dvaro pareigybė buvo didžiojo kunigaikščio heroldas (*herold*). Vakaruose Europos dvaruose heroldai atsirado riterių kultūros klestėjimo periodu XIII a., o kitame šimtmetyje įvyko šios pareigybės institucionalizacija ir diferenciacija³⁷. Lietuvoje riterių kultūra reikėsi, kaip žinia, tik fragmentiškai, tačiau ir jos sklaidai reikėjo tam tikros reglamentacijos. Dar daugiau specifinių žinių reikalavo plintanti heraldinė ir sfragistinė tradicija³⁸. Visais šiais reikalais turbūt ir užsiiminėjo 1405–1409 m. Ordino šaltiniuose minimas Vytauto heroldas Niklas Lučka (*Nicklus Luczke*)³⁹. Heroldo pareigybės institucionalizacija LDK buvo toli į priekį pažengęs procesas, kadangi yra išlikęs dokumentas, kuriuo Vytautas savo naujuoju heroldu paskyrė Joną, jam suteikdamas

³⁴ Ten pat, p. 127, 129 (pvz., Kražių kamarininkas / *kemerer von Craszian*).

³⁵ Ten pat, p. 183 (Ariogalos kamarininkas / *kemerer czu Erogeln*). Plg. ten pat, p. 441. 1419 m. Ordino maršalo laiške Žemaitijos kamarininkai gretinami su tūjūnais (*kemerer und thyonen*) (*GStA PK, OBA 2909*).

³⁶ Plg. B. S t r e i c h, *Zwischen Residenzherrschaft und Residenzbildung*, S. 120–136.

³⁷ W. P a r a v i c i n i, *Die ritterlich-höfische Kultur des Mittelalters*, S. 77–85.

³⁸ Apie Vytauto antspaudo politinę ikonografiją žr.: L. S k u r v y d a i t ė, Lietuvos valdovų insignijos XIII a. pabaigos – XV a. vidurio majestotiniuose antspauduose: ikonografiniai politinės programos ypatumai, *Lietuvos istorijos studijos*, t. 14, 2005, p. 18–30.

³⁹ *CEV*, p. 969, 972, 973 (*Niclus Luczke des herczogen Witouts herolde*).

krašto vardą *Lietuva* (*Litherland*). Paprotys heroldus vadinti savo, o kartais ir kitų kraštų vardais⁴⁰ buvo įprastas Europos valdovų dvaruose, taip pat ir Lenkijoje, kurioje karaliaus heroldai žinomi nuo 1395 m.⁴¹ Lietuvoje savo heroldus turėjo ne tik Vytautas, bet ir Švitrigaila bei Žygimantas Kęstutaitis. Šalia heraldinės ir riteriškos reglamentacijos svarbi heroldų funkcija buvo valdovo reprezentavimas įvairiuose tarptautinės politikos forumuose⁴² bei su tuo susijęs savito ceremonialo reikalaujančių pasiuntinybių atlikimas. Antai 1431 m., tebeaštrėjant konfliktui tarp LDK ir Lenkijos, didysis Ordino magistras prašė Švitrigailos pasiųsti savo heroldą (*mit euwirem herold*) pas Lenkijos karalių su Ordino taikos nutraukimo dokumentu (*entsage brif*)⁴³.

Privaloma europinio dvaro struktūrinė dalis buvo dvaro koplyčia. Trakų salos pilies tyrimų medžiaga leidžia manyti, kad dvaro koplyčia buvo įkurta didžiajame pilies bokšte. Bychoveco kronikos pasakojimas apie Žygimanto Kęstutaičio nužudymą aiškiai liudija koplyčią buvus ir Trakų pusiasalio pilyje. Vytauto funduotą Trakų pilies šv. Jurgio koplyčią mini 1522 m. dokumentas⁴⁴. Šiuo atveju atkreiptinas dėmesys į koplyčios šventąjį Jurgį – riterių globėją. Dvaro koplyčia rūpinosi valdovo kapelionai. Deja, žinome tik mažąją dalį Vytauto dvaro kapelionų, kurių visuomet būdavo keletas, vardų. Vieni lydėdavo didįjį kunigaikštį ir jo šeimos narius jų kelionėse ir kariniuose žygiuose (būdavo naudojamas šaltiniuose ne kartą minimas nešiojamas altorius), kiti turbūt aptarnaudavo vietoje likusius dvaro gyventojus ir kasdien meldavosi už valdovą ir jo giminaičius.

Bene geriausiai iširta Vytauto dvaro struktūra yra didžiojo kunigaikščio kanceliarija⁴⁵. Nors kai kurie institucinės valdovo raštinės bruožai sutinkami jau Jogailos laikais,

⁴⁰ XIV a. šaltinyje paminėtas heroldas „Žemaitija“ (*Samaiten*), suprantama, žymi ne asmens kilmės ar tarnybos, bet įšventinimo į pareigas ar jų ėjimo vietą (W. P a r a v i c i n i, *Die Preußenreisen des europäischen Adels*, Bd. 1, Sigmaringen, 1989, S. 330).

⁴¹ S. K. K u c z y ņ s k i, Heroldowie króla polskiego, *Venerabiles, nobiles et honesti*, Toruń, 1997, s. 329–339 (čia p. 333). Apie Joną *Litherland* žr.: ten pat, p. 334–335. Nedatuotas Vytauto dokumentas išlikęs viename formuliarų rinkinyje (*Vitoldiana*, p. 188).

⁴² Vytauto heroldas galėjo būti tarp gausių heroldų ir jų pagalbininkų Romos karaliaus Zigmanto 1412 m. sukviestame riterių turnyre Budoje bei tarp 45 heroldų 1414–1418 m. Konstanco bažnytiniame susirinkime (W. P a r a v i c i n i, *Die ritterlich-höfische Kultur des Mittelalters*, S. 81–82). 1434 m. Žygimanto Kęstutaičio heroldo apsilankymas, matyt, pakeliui į Bazelio susirinkimą, minimas vieno Pareinės miesto šaltinyje (*Regesten zur politischen Geschichte des Niederrheins. Stadtrechnung von Wesel*, Bd. 4, S. 136) (*des konyx herald van Lettouwen*). Tai negalėjo būti tiesiog įprastas valdovo pasiuntinys, kadangi heroldai savo ženklais išsiskirdavo to meto aplinkoje ir šaltiniuose nuosekliai skiriami nuo kitų keliautojų ar pasiuntinių.

⁴³ *GStA PK*, OF 14, p. 624 (1431 m. rugpjūčio 18 d. didžiojo magistro laiškas Švitrigailai).

⁴⁴ *Lietuvos Metrika. Užrašymų knyga 12*, parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis, Vilnius, 2001, p. 1522: *capella Sancti Georgii in arce superiori nostra Trocensi*.

⁴⁵ M. K o s m a n, Kancelaria wielkiego księcia Witolda, *Studia źródłoznawcze*, t. 14, 1969, s. 91–119; M. K o s m a n, Dokumenty wielkiego księcia Witolda, ten pat, t. 16, 1971, s. 139–168; S. S z y b k o w s k i, Polish Staff as a Social Group in the Chancery of Grand Duke Witold, *Quaestiones Mediaevi Novae*, t. 3, 1998, p. 75–94.

būtent Vytautas galutinai užbaigė kanceliarijos steigimo procesą. Jam valdant buvo įvestos nuolatinių raštininkų pareigybės, įsitvirtino vidinė raštinės personalo darbo diferenciacija ir kanceliarijos ryšys su pasiuntinybių tarnyba. Tiesa, kanceliarijos vadovo, kancelerio, pareigybė atsirado tik Kazimiero valdymo pradžioje, o LDK būdinga penkių raštininkų sistema galutinai susiklostė XVI a. Skiriamasis Vytauto kanceliarijos bruožas buvo jos pasaulietinis pobūdis (kitiems europiniams dvarams būdingas kanceliarijos ir kopyčios ryšys nėra paliudytas), nors dalis raštinės darbuotojų ir buvo dvasininkai.

Pagrindinių dvaro pareigybių įvedimas buvo Vytauto suverenumo deklaracija, vienas iš jo kunigaikštiškos valdžios atributų. XIV a. viduryje Konradas iš Megenbergo savo veikale pažymi, kad karalius ir kunigaikščius iš kitų išskiria išplėtota dvaro organizacija⁴⁶. Tokia pat savimonė neabejotinai tebeegzistavo tiek Vytauto, tiek ir vėlesniais laikais. Sukūręs europiniuose dvaruose įprastą organizacinę tvarką, Vytautas išraiškiningai demonstravo savo pretenzijas priklausyti savarankiškų Europos karalių ir kunigaikščių šeimai.

Dvaro gyventojai

Didžiojo kunigaikščio dvaro gyventojus galima skirstyti į kelias grupes: giminaičius ir draugus, dvaro pareigūnus, dvarionis ir tarnus, taip pat svečius. Dvaro struktūra išsirutuliojo iš kunigaikščio namų ūkio, kurio svarbiausias elementas buvo pono ir jo šeimos ryšys. Visi dvariškiai buvo valdovo pavaldiniai, tačiau jų negalime laikyti vientisa socialine grupe, kadangi tarp dvariškių egzistavo akivaizdūs rango skirtumai. Šiai dvaro gyventojų grupei priklausė tokie skirtingi asmenys kaip dvarionys ir karo tarnai (tarp kurių Vytauto dvare netruko ir užsieniečių riterių), dvaro pareigūnai, dvaro kapelionai, raštinės darbuotojai bei paprasčiausias funkcijas atliekantis personalas. Pagrindinė dvaro gyventojų grupė buvo dvarionys (lot. *curienses, familiares, aulici*, vok. *hoffgesinde, diener*). Tiesa, šaltiniai šiais terminais neretai įvardija ganėtinai skirtingo statuso asmenis. Tokį vartojimą greičiausiai lėmė tai, kad tokia visuomenės grupė kaip dvarionys struktūriškai kilo iš valdovo šeimynykščių ir tuo pačiu perėmė ankstesnį pavadinimą. Tarnystės valdovui motyvas išliko aktualus ir naujaisiais laikais, o priskirti save didžiojo kunigaikščio tarnų grupei garbe laikė ir kunigaikštiškos kilmės asmenys: 1417 m. Vytauto „tarnu“ (*dener*) vadinamas Olesnicos Silezijoje kunigaikštis Konradas⁴⁷, 1432 m. Švitrigailai tarnavo (*unser hoffgesinde und lieber getruwe*) kitas Silezijos kunigaikštis Vaclovas iš Opavos⁴⁸. Šiai dvarionių grupei priklausė lietuvių ir kaimyninių kraštų diduomenės sūnūs, atsiųsti į Vytauto dvarą lavintis bei, kas galbūt dar

⁴⁶ W. R ö s e n e r, *Hofämter an mittelalterlichen Fürstenhöfen*, S. 511.

⁴⁷ *Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch*, hrsg. von F. G. Bunge, Bd. 5, Riga, 1867, S. 296.

⁴⁸ *GSIA PK*, OBA 6124.

svarbiau, įgyti valdovo palankumą. Sunku pasakyti, kada Lietuvoje atsirado paprotys siųsti didikų atžalas į valdovo dvarą, tačiau Vytauto laikais jis tikrai gyvavo⁴⁹.

Dvarionio (*curiennis, familiaris*) sampratos atsiradimas šalia pareigybių sistemos yra dar vienas dvaro institucionalizacijos bruožas. Šaltinių trūkumas neleidžia net apytiksliai nustatyti Vytauto dvarionių skaičiaus, tačiau nuolatinės dvarionių tarnybos egzistavimas abejonių nekelia. Šaltiniuose yra tiesioginių duomenų apie svetimšalių priėmimo tvarką į šią tarnybą, kurioje, kaip ir visur kitur, svarbiausią vaidmenį atliko rekomendaciniai kitų valdovų raštai. Antai 1431 m. pabaigoje Švitrigaila praneša Ordino magistrui, kad pastarojo pageidavimu į savo dvarionis priėmė kilmingąjį Frydrichą Biberšteiną ir savo ruožtu prašo šio broliui rasti vietos Marienburgo dvare⁵⁰. Šaltiniuose pastebimą užsieniečių dominavimą valdovo dvare lemia pačių šaltinių pobūdis – dauguma išlikusių Vytauto kanceliarijos dokumentų buvo skirti užsienio adresatams ir juose dominavo tarptautinės politikos temos bei asmenys. Svetimšalių dvarionių tarnyba paprastai nebūdavo ilgalaikė, tačiau kai kuriems iš jų pavykdavo dvare įgyti ganėtinai aukštą padėtį. Lenkų bajoras Jokūbas iš Kobylanų tapo dvaro maršalu, o iš Mazovijos kilęs Jurgis Strumila – vyriausiuoju dvaro kambariniu ir išdininku⁵¹. Dvarionys sudarė artimiausią didžiojo kunigaikščio palydą, kuri šalia valdovo būdavo ir politinių derybų metu⁵². Jie atlikdavo karinę tarnybą (dvaro vėliava), vykdė administracines ir diplomatinės užduotis, tačiau svarbiausia – savo kasdiene egzistencija liudijo dvaro organizacijos pilnatvę.

Tačiau pagrindiniai politiniai didžiojo kunigaikščio partneriai buvo iš vietos didikų parinkti tarėjai⁵³. Vytauto laikais galime stebėti neformalios „kasdienės“ valdovo tarybos peraugimą į didžiojo kunigaikščio tarybą. Stiprindamas savo dvaro įtaką valstybės vidaus gyvenime, jis įvedė vėlyvaisiais viduramžiais Europos valdovų dvaruose atsiradusį „nuolatinų tarėjų“ (*consiliarius, rat*) institutą, taip apibrėždamas siaurosios valdovo tarybos sudėtį. Europoje nuolatiniai tarėjai žinomi maždaug nuo XIV a. pradžios, tačiau ir čia tarybos bei tarėjo institucionalizavimas užsitęsė gana ilgai ir pasibaigė tik

⁴⁹ Pvz., 1429 m. Vytauto pas Romos karalių Zigmantą siųstas *familiaris strenuus Senko* (CEV, p. 814) neabejotinai identiškas Vytauto didiko Jurgio Gedgaudo sūnui Petru Senkai Gedgaudaičiui.

⁵⁰ *GStA PK*, OBA 5889 (1431 m. gruodžio 31 d. Švitrigailos laiškas didžiajam magistrui).

⁵¹ Apie jį žr.: S. J a k u b c z a k, Jerzy Strumiłło – przywódca konfederacji lwowskiej 1464 roku, *Spoleczeństwo Polski średniowiecznej*, 5, 1992, s. 245–254; R. P e t r a u s k a s, *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a.: sudėtis – struktūra – valdžia*, Vilnius, 2003, p. 294–295.

⁵² 1432 m. sausio 26 d. Ordino pasiuntiniai praneša apie Švitrigailos kelionę deryboms su lenkais, kurioje jį lydėjo tik tarėjai ir dvarionys (*GStA PK*, OBA 5939: *Dergleich der here grosfurste och hynwert czien wirt alleyne mit synen rethen und hofegesinde und nicht stercker*).

⁵³ Ši straipsnio dalis remiasi: R. P e t r a u s k a s, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimo ištakos: Didžiojo kunigaikščio taryba ir bajorų suvažiavimai XIV–XV a., *Parlamento studijos*, t. 3, 2005, p. 9–32. Taip pat žr.: L. K o r c z a k, *Litewska rada wielkoksiażęca w XV wieku*, Kraków, 1998.

ankstyvaisiais Naujaisiais laikais. Dvaro (valdovo) taryba nebuvo reguliariai šaukiama institucija su tiksliai apibrėžtu narių skaičiumi ir aiškia kompetencija. Kita vertus, Vytauto ir Švitrigailos dokumentų ir laiškų terminija liudija ganėtinai nuoseklų „tarėjo“ termino vartojimą, t. y. juo sistemingai įvardijami tam tikrus pavedimus atliekantys konkretūs asmenys, kurie skiriami nuo kitų dvariškių. Tarp nuolatinių tarėjų išsiskyrė didžiojo kunigaikščio kanceliarijoje sutelkti išsilavinę ir iš kitų šalių atvykę sekretoriai / raštininkai, kurie Vytauto laikais buvo įgiję gana didelį politinį svorį valdovo dvare. Kartu nereikia perdėti institucinio tarybos pobūdžio Vytauto laikais: turbūt nebuvo nei nustatyto tarėjų skaičiaus, nei griežtesnės pasitarimų ar balsavimo tvarkos. Be to, didžioji dalis tarėjų buvo vietos didikai, nemažą savo laiko dalį praleisdavę tėvonijose. Pastebėtina, kad „tarėjo“ sąvoka LDK nevirto, kaip kai kuriose kitose valstybėse, asmens titulu. Didikai dokumentų intituacijose niekuomet savęs „tarėjais“ nevadino, nors palaipsiui ir plito paprotys šalia savo vardo įrašyti pareigybes⁵⁴. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje valdovo tarybos institucionalizacija taip ir liko iki galo neužbaigtas procesas ir ilgainiui peraugo į kitokio pobūdžio politinę struktūrą – LDK Ponų tarybą.

Daugelio kitų dvaro gyventojų egzistavimą galime tik numanyti, tačiau kartais šaltiniai užsimena ir apie valdovą kasdienybėje supančius tarnus. Vienas iš jų, Jogailos tarnas Lisica Žibintininkas, dalyvavo nužudant kunigaikštį Kęstutį⁵⁵. Negalime ko nors daugiau pasakyti apie šį asmenį, tačiau nesunku įsivaizduoti nuolatinį žibintininko buvimą šalia valdovo. O turėti nuolatinį priėjimą prie valdovo buvo didžiulė privilegija. Valdovas savo pavaldiniams turėjo būti tolimas ir artimas sykiu. Šį priėjimą visų pirma kontroliavo dvaro maršalas, tačiau kasdienėse situacijose tarpininko vaidmenį atlikdavo kambariniai. Ši teisė iškeldavo juos kur kas aukščiau virš jų iš pažiūros kuklaus socialinio rango. Neatsitiktinai Vytauto metraštis, norėdamas paniekinti Jogailai artimą didiką Vaidilą, bet drauge nurodyti jo įtaką didžiajam kunigaikščiui, vaizduoja jį klojantį pastarajam patalą⁵⁶. Būtent iš tokių asmenų valdovai išsirinkdavo patikėtinius, kuriuos rusiški šaltiniai vadina *milosniki*, o vokiški *libhabere*. Šių žmonių įtakos kunigaikščių sprendimams, nepaisant dažnai ne itin aukštos jų kilmės, negalima neįvertinti. Vytauto numylėtiniu vadinamas bajoras Smolna⁵⁷, o jo brolio Žygimanto favoritą Slavką didžiojo kunigaikščio žudikai išmetė per vieną Trakų pilies langą. Beje, abu jie buvo kambariniai.

⁵⁴ Apie tai žr.: R. P e t r a u s k a s, Titulas ir valdžia: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų savimonės pokyčiai XVI amžiaus pirmoje pusėje, *Pirmasis Lietuvos Statutas ir epocha*, sud. I. Valikonytė ir L. Steponavičienė, Vilnius, 2005, p. 34–46.

⁵⁵ *ПСРЛ*, т. 35, с. 63, 69. Rusiškas šaltinis netgi perteikia lietuvišką pavardžio formą – *Жибинтяи*. Jis priklausė Jogailos tarnų grupei (*коморнику* – šiuo atveju verstini kaip kambariniai).

⁵⁶ Ten pat, p. 115.

⁵⁷ *GSIA PK*, OBA 5579 (*kamerer und liphaber*).

Tai, kad „meilūnai“ nebuvo platesnė socialinė grupė, o tik keli asmenys, liudija šio žodžio taikymas konkreitiems asmenims. Beje, „pseudoinstitucinį“ šios kategorijos pobūdį atspindi Ordino pasiuntinio Švitrigailos dvare pavartotas „vyriausiojo meilūno“ (*obirster liephaber Andreke*) apibūdinimas. Jį politinės įtampos metu Švitrigaila siuntė pas vyresnįjį brolių į Lenkiją⁵⁸. Kai kuriuos „meilūnus“ valdovai, regis, net „paveldėdavo“ vienas iš kito; antai minėtasis Vytauto numylėtinis Smolna vėliau jau kaip Švitrigailos kambarinis vykdė naujo pono pavedimus⁵⁹. Beje, verta pastebėti, kad visi šaltiniuose žinomi „meilūnai“ atlikdavo svarbias pasiuntinybes, susijusias su konfidencialių žinių ar pasiūlymų perdavimu⁶⁰. Tai, kad tokiems asmenims vėrėsi ir tam tikra karjeros perspektyva, liudija „vyriausiojo meilūno“ Andriaus atvejis: po kurio laiko jis jau buvo Švitrigailos dvaro (tiesa, jau tremtyje) maršalu⁶¹. Taip pat Vytauto „meilūno“ Jurgio Strumilos⁶² karjera iki vyriausiojo kamarininko / kambarinio ir dvaro išdininko. Tai, kad tokie paaukštinimai dažniausiai įvykdavo kritiniu laikotarpiu, patvirtina ir Švitrigailos kambarinių Nemiro ir Pauliaus Rogalos likimas: Švitrigailai tebesant didžiuoju kunigaikščiu, jie pas Ordino magistrą ar Lenkijos karalių 1431–1432 m. vykdavo kaip kambariniai, tuo tarpu Švitrigailos konflikto su Žygimantu Kęstutaičiu metu įrodė ištikimybę savo ponui, buvo pakelti į maršalus⁶³.

Panašu, kad tokie tarnai lydėdavo kunigaikščius jau nuo jaunystės. Kitaip sunku suprasti, iš kur Kazimiero Jogailaičio dvare Lenkijoje 1453 m. buvo iš Lietuvos kilę tarnai, kurie, kaip rašo vienalaikis stebėtojas, *jam virė valgę, klojo lovą ir šėrė šunis*, ir kurie vieninteliai iš lietuvių dvariškių jam liko ištikimi konflikto su lietuvių didikais metu⁶⁴.

⁵⁸ Ten pat, OBA 6183 (1432 m. rugpjūčio 10 d. Ordino pasiuntinio laiškas magistrui).

⁵⁹ Ten pat, OBA 5579 (1431 m. vasario 5 d. Švitrigailos kredencija į Ordino valstybę vykstančiam Smolnai).

⁶⁰ 1432 m. liepos 5 d. Ordino pareigūnas laiške magistrui nedviprasmiškai pažymi pasiuntinybės slaptumą: *wy das des grosfursten liphaber korczlich bie dem konige gar heymlich were gewest* (ten pat, OBA 6147). 1439 m. slaptą misiją Ordino valstybėje atliko Žygimanto Kęstutaičio sūnaus Mykolo kambarinis (*kemerer*); A. L e w i c k i, *Przymierze Zygmunta Kiejstutowicza z królem rzymskim Albrechtem II*, Kraków, 1899, s. 28.

⁶¹ *GStA PK*, OBA 6236 (1432 m. spalio 21 d. Ordino pasiuntinio laiškas magistrui): *Andreken sein* (Švitrigailos) *marschalk*.

⁶² Strumilą Vytauto „liephaber“ 1432 m. laiške vadina Ordino pasiuntinys: *her Stramile des alden heren grosfursten* <...> *liephabir* (ten pat, OBA 6119).

⁶³ Ten pat, OF 14, p. 687–689 (1432 m., *Nemirza cubicularius*); ten pat, OBA 6799 (1434 m., *edel Nemyra, unser marschalk und hauptman von Bransk*). Paulius Rogala maršalu vadinamas 1432 m. pabaigos Švitrigailos laiške magistrui: *mein marschalk und kemerer her Rogala* (*Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch* (toliau – *LUB*), hrsg. von F. G. Bunge u. a., Bd. 8, Riga-Moskau, 1884, S. 380).

⁶⁴ *GStA PK*, OBA 12131. Plg. S. C. Rowello pastabas: S. C. R o w e l l, *Trumpos akimirkos iš Kazimiero Jogailaičio dvaro*.

Taip pat ir Jogaila savo Krokuvos dvare turėjo lietuvių kilmės sakalininkų, medžioklių, pirtininkų⁶⁵.

Atskira dvaro tarnų grupė buvo sakalininkai, kurių svarba susijusi su medžioklės reikšme tuometiniame gyvenime. Sakalų vertę kilmingųjų pasaulyje atspindi ta aplinkybė, kad jų dovanojimas buvo tapęs netgi tam tikra diplomatijos forma, bent jau Vokiečių ordino krašte egzistavo nerašytos taisyklės, pagal kurias dovanojamų sakalų vertė ir skaičius atspindėjo apdovanojamo asmens rangą bei politinius dovanojimo akte dalyvaujančių pusių santykius⁶⁶. Iš visko sprendžiant, Vytauto dvare sakalų priežiūra užsiimdavo daugiausia rusai, kuriems vadovavo dvaro sakalininkas, o kai kuriuos šiuos specialistus Vytautas skolindavo ir kitiems valdovams⁶⁷. Dvaro sakalininkai žinomi jau nuo XIV a. pabaigos, o jų gyvenimo epizodai rodo, kad tarp jų galėjo būti ir bajorų kilmės asmenų. Sakalininkas Isaja Skirgailos laikais dalyvavo garantijoje už vieną kunigaikštį, o jo kolegai Teodorui Vesnai Jogaila net buvo patikėjęs Vitebsko valdymą⁶⁸.

Trečią dvaro gyventojų grupę sudarė svečiai – užsienio šalių pasiuntiniai ar karo žygiui atvykę riteriai. Kilmingų svečių, tokių kaip Anglijos ir Prancūzijos pasiuntinio Gilberto de Lanua, palikusio savo atsiminimus apie tuos įvykius, priėmimas buvo gera proga ne tik atnaujinti draugystės ryšius su kitų kraštų valdovais, bet ir demonstruoti valdovo prestižą vietos gyventojų akyse. Vytautas neabejotinai priklausė tiems valdovams, kurie tikslingai puoselėjo šį dvaro gyvenimo komponentą, neengdamas atvykėlius dosniai apdovanoti, už ką jį vėliau kritikavo santūrusis kronikininkas ir dvasininkas Jonas Dlugošas, bet dėl ko jis turėjo gerą vardą kaimyniniuose kraštuose jo paties laikais. Svarbi valdovo dvaro gyvenimo dalis buvo pakėlimo į riterius ceremonija. Vytauto dvare vykdytos ceremonijos aprašymo, deja, neturime, tačiau yra nemažai duomenų, bylojančių apie šios esminės riterių kultūros formos egzistavimą. Šalia valdovo dosnumo, ši praktika, ypač Vytauto organizuotų žygių prieš stačiatikius ir pagonis kontekste, darė didžiojo kunigaikščio dvarą nauju riterių kultūros centru ir Europos kilmingųjų kelionių stotele⁶⁹. Jau 1406 m. Vytauto žygyje į Rusiją dalyvavo Olandijos ir Burgundijos heroldai⁷⁰. Ir vėliau didžiojo kunigaikščio dvare lankėsi įvairių šalių kilmingieji,

⁶⁵ *Rachunki królewskie z lat 1393–1395 i 1412*, oprac. H. Wajs, Warszawa, 1993, s. 24.

⁶⁶ D. H e c k m a n n, Preußische Jagdfalken als Gradmesser für die Außenwirkung europäischer Höfe des 15. und 16. Jahrhunderts, *Preußenland*, Bd. 37, 1999, S. 39–62.

⁶⁷ U. H a l b a c h, *Der russische Fürstenhof vor dem 16. Jahrhundert*, S. 301.

⁶⁸ A. P r o c h a s k a, Rokosz Hrička Konstantynowicza 1387–1390, *Kwartalnik historyczny*, t. 22, 1908, s. 395 (*Исаи соколникъ*); *ПСРЛ*, т. 35, с. 71 (*соколничему своему Федору Весне*).

⁶⁹ Apie tai plačiau žr.: R. P e t r a u s k a s, *Vytauto dvaras: struktūra ir kasdienybė*, p. 39–44. Apie Vytauto dvaro kasdienybę taip pat žr.: R. Č a p a i t ė, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto kasdienybė, p. 10–27.

⁷⁰ *CEV*, p. 970.

kaip antai 1412 m. Kastilijos riteris Alfonso Mudarra⁷¹ ar 1413–1414 bei 1421 m. Burgundijos kilmingasis Gilbertas de Lanua⁷².

Pagaliau apie dar vieną grupę, kurią galima priskirti tiek vietinių, tiek atvykusių dvaro gyventojų kategorijai. Tai vadinamieji neūžaigos (liliputai), juokdariai ir muzikantai, kuriuos neretai vieni kunigaikščiai dovanodavo ar skolindavo kitiems ir todėl jie nuolat keisdavo savo gyvenamąją vietą. Tarp jų savo specifiniu statusu išsiskyrė dvaro juokdarys, balansavęs tarp oficialaus dvaro ceremonialo ir dvaro marginalų. Europos valdovų dvaruose juokdariai paplito XIV a.⁷³, o neužilgo ši mada pasiekė ir didžiųjų Ordino magistrų dvarą, su kuriais (ypač Konradu Jungingenu) Vytautą siejo bendras juokdarių ir liliputų išdaigų pomėgis⁷⁴. Šaltiniai net išsaugojo Vytauto dvaro juokdario vardą – *Pischer*⁷⁵.

Ir dar keli žodžiai apie valdovo šeimos narių dvarus. Suprantama, kad didžiųjų kunigaikščių žmonos turėjo savo tarnus. Tačiau atskiro valdovo žmonos dvaro egzistavimas pirmąkart paliudytas tik Aleksandro Jogailaičio žmonos Elenos laikais. XV a. pirmoje pusėje tik Žygimantas Kęstutaitis turėjo pilnametystės sulaukusį sūnų, todėl turime duomenų tik apie Mykolo Žygimantaičio dvaro pareigūnus: 1437 m. minimi jo dvarionys ir kapelionas, 1439 m. – kamarininkas / kambarininis ir kape-lionai, 1441 m. – maršalas⁷⁶.

Dvaro funkcijos: valdžia ir reprezentacija

Institucinio dvaro genėzė Vytauto laikais žymi svarbų lūžį LDK istorijoje. Terito-rializacijos proceso pažanga įgalino didžiojo kunigaikščio valdžios koncentraciją. Loka-

⁷¹ W. P a r a v i c i n i, Fürschriften und Testimonia. Der Dokumentationskreislauf der spätmittelalterlichen Adelsreise am Beispiel des kastilischen Ritters Alfonso Mudarra 1411–1412, *Studien zum 15. Jahrhundert. Festschrift für Erich Meuthen*, hrsg. von J. Helmrath und H. Müller, Bd. 2, München, 1994, S. 903–936; S. C. R o w e l l, Du Europos pakraščiai: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir ispanų karalysčių ryšiai 1411–1412 ir 1434 m. tekstuose, *Lietuvos istorijos metraštis, 2003 metai 1*, Vilnius, 2004, p. 149–188.

⁷² P. K l i m a s, *Ghillebert de Lannoy. Dvi jo kelionės Lietuvon Vytauto Didžiojo laikais (1413–1414 ir 1421 metais)*, Kaunas, 1931.

⁷³ W. P a r a v i c i n i, *Die ritterlich-höfische Kultur des Mittelalters*, S. 16–17.

⁷⁴ Apie didžiųjų magistrų dvarą žr.: H. B o o c k m a n n, *Alltag am Hof des Deutschordens-Hochmeisters in Preußen. Alltag bei Hofe*, hrsg. von W. Paravicini, Sigmaringen, 1995, S. 137–147.

⁷⁵ Jo apsilankymas pas didįjį magistrą minimas 1399 m. Ordino išdininio knygoje: *Das Marienburger Treßlerbuch der Jahre 1399–1409*, hrsg. von E. Joachim, Königsberg, 1896, S. 24.

⁷⁶ *GSIA PK*, OBA 7338 (1437 m. liepos 7 d. Mykolo kredencija *nobilem Casperum alias Helias familiarem nostrum*); ten pat, Coll. Zasztowt, nr 3 (1437 m. kapelionas Paulius); *KDKW*, p. 179 (1439 m. kapelionai Motiejus ir Sventoslavas); A. L e w i c k i, *Przymierze Zygmunta Kiejstutowicza*, s. 28 (*kemerer*); *GSIA PK*, OF 15, p. 87 (1441 m. Mykolo pasiuntinys pas magistrą *Stanislaus seyn* [Mykolo marschalk).

linių dvarų organizacijos ir vietos pareigybių (seniūnų) sistemos išplėtojimas suteikė Vytautui galimybę geriau kontroliuoti bendruomenes. Ir nors valdymas keliaujant tebebuvo politinė ir ekonominė būtinybė, vis didesnę reikšmę įgijo rezidencinės pilys (Vilniaus, Trakų, Lucko, Gardino ir Kauno), kuriose valdovas praleisdavo nemažą laiko dalį. Tokiai viešpatavimo formai apibrėžti galime pasinaudoti sėkminga Vokiečių ordino magistro valdymą tyrinęjusio Klausio Neitmano formule: „rezidencinis valdymas pakeliui“⁷⁷. Šios rezidencijos (visos jos Vytauto laikais buvo arba naujai pastatytos, arba perstatytos)⁷⁸ leido apgyvendinti daugiau dvariškių, o tai reiškė ženklų kiekybinį dvaro išaugimą. Deja, Vytauto dvaro dydį, neturint pamatinių šaltinių tokiam skaičiavimui (dvaro išdo knygu), sunku tiksliau apibrėžti. Greičiausiai jis buvo artimas Jogailos ir kitų kaimyninių kraštų valdovų dvarams, kuriuose gyvendavo keli šimtai žmonių. Be abejo, šie skaičiai yra sąlygiški. Nėra aišku, kaip dvariškiai buvo pasiskirstę pagrindinėse rezidencijose, kokia jų dalis lydėdavo kunigaikštį nuolatinėse kelionėse po kraštą. Kai kuriose kelionėse palyda būdavo gerokai mažesnė, tuo tarpu įvairių iškilmių, susitikimų ar bajorų suvažiavimų metu dvaro (taip pat ir keliaujančio) dydis galėdavo gerokai išaugti. Tyrinėtojų nuomone, europiniai dvarai kiekybiškai ypač išaugo XV a. antrojoje pusėje, galutinai įsitvirtinus rezidenciniam valdymui. Tai patvirtina ir Lenkijos bei Lietuvos medžiaga⁷⁹.

Tačiau valdymo struktūros požiūriu už kiekybinį dvaro išplėtimą svarbesnė buvo simbolinė rezidencinio valdymo pusė, suteikusi sceną viešam valdovo prestižo demonstravimui: iškilmingas, griežtai reglamentuotas garbingų svečių priėmimas, jų garbei rengiamos puotos, pakėlimo į riterius ceremonija, šventiški ir egzotiški objektai bei žmonės (muzikantų kapela, juokdariai, neūžaugos / liliputai, žvėrynas)⁸⁰. Visas šis spalvingumas ir iškilmingumas iš dalies atspindi paties valdovo asmeninius pomėgius, tačiau kur kas labiau jo pastangas atitikti suverenaus kunigaikščio dvaro reikalavimus ir sykiu ryškiai išsiskirti politiniame krašto peizaže. Vytauto dvare užsienio kilmingieji

⁷⁷ K. Neitmann, *Der Hochmeister des Deutschen Ordens in Preußen – ein Residenzherrscher unterwegs*, Köln-Wien, 1990.

⁷⁸ Geriausias tyrimas apie rezidencinės pilies statybą: Ž. Ivinskis, Trakų Galvės ežero salos pilis, *Vytauto Didžiojo Kultūros muziejaus metraštis*, t. 1, Kaunas, 1941, p. 135–198.

⁷⁹ XV a. antrosios pusės lūžis: W. Paravicini, Alltag bei Hofe, *Alltag bei Hofe*, S. 25. Kazimiero Jogailaičio (ir jo žmonos) dvare galėjo gyventi daugiau kaip 600 žmonių (M. Wilksa, Liczebność dworu Kazimierza Jagiellończyka w świetle opublikowanych rachunków, *Kwartalnik historyczny*, t. 94, z. 4, 1997, s. 111–118). Aleksandro Jogailaičio Vilniaus dvaro gyventojų skaičius jau artėjo prie 1000 (K. Pietkiewicz, Dwór litewski wielkiego księcia Aleksandra Jagiellończyka (1492–1506), *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, Vilnius, 1997, p. 75–131).

⁸⁰ Pavyzdžiui, žr.: R. Petruskas, Vytauto dvaras: struktūra ir kasdienybė. Reprezentacinę Vytauto dvaro pusę savo šiaip ganėtinai fikciniame pasakojime pabrėžia lenkų pasiuntinys Bazelio susirinkime Mikalojus Lasockis (1434 m.): S. C. Rowell, Du Europos pakraščiai, p. 182–183.

atpažindavo sau įprastas organizacines ir elgsenos struktūras, o vietos bajorai išvysdavo valdovo galios ženklus.

Šiame kontekste verta dar kartą pabrėžti valdovo dvaro tarptautiškumą. Užmezgant ir plėtojant tarptautinius ryšius ypač svarbų vaidmenį atliko kanceliarija, kurios darbas Vytauto laikais buvo itin išplėtotas (galėjo parūpinti tekstus net penkiomis kalbomis) ir labai prisidėjo prie valdymo „surašymo“, o tuo pačiu ir jo racionalizacijos. Laiškų ir pasiuntinybių dėka Vytauto dvaras buvo integrali tuometinės Europos komunikacinės erdvės dalis. Vytauto raštinė sugebėdavo laiku parengti atsakymus įvairias rašto kalbas vartojantiems adresatams, o kartais net pasirūpindavo vertimais iš retesnių kalbų (pvz., čekų ar totorių). Dar aktyviau šioje komunikacijoje dalyvavo ir Vytautui tarpininkavo jo dvare gyvenę ar jame apsilankę užsienio riteriai⁸¹. Dažnai keisdami savo tarnystės vietą, jie paprastai nenutraukdavo ryšių su buvusiu senjoru, bet tapdavo savotiškais jo patikėtiniais kituose kraštuose. Šį tuometiniam socialiniam gyvenimui esminį tarpusavio ryšių tinklą Vytautas perkėlė į tarptautinį lygmenį, taip įgydamas naujų galimybių veikti regiono politiką (visų pirma Ordine, Lenkijoje, Silezijoje, Čekijoje) ir tam tikra prasme išplėsdamas savo dvaro ribas. Antai Vaclovas von Dohna vienu metu tarnavo tiek Vytautui, tiek didžiajam magistrui⁸², abiejuose šiuose dvaruose gyveno Mazovijos kunigaikščio dvaro maršalo Stiboro sūnūs⁸³ – tai tik keli kunigaikščių dvarus jungiančių saitų pavyzdžiai. Pažymėtina, kad šią Vytauto politiką tęsė ir jo įpėdiniai didžiojo kunigaikščio soste (ypač Švitrigaila), aktyviai besirūpindami savo dvaro tarptautiškumu⁸⁴. Silezijos ir Mazovijos kunigaikščių jaunuomenės tradicija tarnauti didžiojo Lietuvos kunigaikščio dvare liudija ne tik šio dvaro garsą, bet galbūt ir tam tikrą politinę įtaką šioms panašias politines aspiracijas puoselėjančioms kunigaikštystėms. Kita vertus, dažnas Silezijos kunigaikščių viešėjimas Lietuvos valdovų dvare galėjo prisidėti prie įvairių dvaro kultūros formų perėmimo, kadangi Silezija (šalia Liuksemburgų valdytos Čekijos) buvo viena aktyviausių šios kultūros puoselėtojų regione.

1447 m. didžiajam kunigaikščiui Kazimierui Jogailaičiui tapus Lenkijos karaliumi ir keičiantis valdovų rezidavimo praktikai, didžiojo kunigaikščio dvaras neteko savo kompleksškumo, o jo klestėjimas susijęs su trumpais atskiro valdovo rezidavimo Vilniuje periodais Aleksandro (1492–1501)⁸⁵ ir Žygimanto Augusto (1544–1548)⁸⁶ laikais.

⁸¹ Keli įdomesni pavyzdžiai: 1417 m. Vytauto dvare gyvenęs čekų riteris gynė Jono Huso mokymą, o kitais metais vienas Vengrijos didikas aplankė kunigaikštį su gausia (200 žirgų) palyda (*CEV*, p. 382, 407).

⁸² Ten pat, p. 969, 970, 975.

⁸³ M. W i l s k a, Ścibor z Sącocina – przykład niezwyklej kariery dworskiej z początku XV wieku, *Spoleczeństwo Polski średniowiecznej*, t. 5, Warszawa, 1992, s. 236.

⁸⁴ Žr. straipsnio priede pateiktus duomenis.

⁸⁵ K. P i e t k i e w i c z, Dwór litewski wielkiego księcia Aleksandra Jagiellończyka, s. 75–131.

⁸⁶ L. K o l a n k o w s k i, *Zygmunt August wielki książę Litwy do roku 1548*, Lwów, 1913.

Tiesa, valdant Kazimierui, valdovo dvaras išsaugojo lietuvių didikų vaikų ugdymo funkciją, tebeegzistavo ir atskira lietuvių dvariškių struktūra, tačiau šis dvaras daugiausia veikė Lenkijoje ir jo įtaka vidiniam LDK gyvenimui jau nebuvo tokia ryški kaip anksčiau⁸⁷. Vis dėlto, lyginant su pirmtakų dvarais, Vytauto dvaras su sukurtomis tvirtomis institucijomis turėjo aiškiai pastebimą tęstinumą. Nors valdovo dvaras buvo neatsiejamai susijęs su valdovo asmeniu, o atskiri jo elementai buvo suvokiami personalizuotai (*mūsų tarėjai, mūsų raštininkai* ir pan.), vėlesni didieji kunigaikščiai Vytauto laikais sukurtą struktūrą perėmė ir plėtojo. Sykiu valdovo dvaras suteikė naują postūmį politinei krašto raidai. XV–XVI a. iš valdovo dvaro išaugo pagrindinės krašto politinės institucijos: iš didžiojo kunigaikščio tarybos – Ponų taryba ir seimas, iš dvaro tarnybinių – valstybės pareigūnai, iš valdovo raštinės – LDK kanceliarija.

Institucinio dvaro sukūrimas sudarė sąlygas dvejopai integracijai. Tų pačių socialinių, valdymo ir reprezentacinių struktūrų perėmimas pavertė Vytauto dvarą suveraus valdovo institucija ir leido įsilieti į komunikacijos tarp Europos monarchų erdvę. Kita vertus, vietos kilmingųjų įtraukimas į dvaro organizaciją (o Vytauto dvaro pareigūnais paprastai tapdavo tik įtakingiausi šalies didikai ir jų sūnūs⁸⁸) pozityviai atsiliepė tarnybos valdovo dvare prestižui ir reikšmingai prisidėjo prie vidinės politinio krašto elito integracijos. Didžiojo kunigaikščio dvaras suburdavo įvairias ir neretai konfliktuojančias krašto diduomenės grupes, ugdydavo bendro intereso ar gerovės (*res publica*) supratimą ir skleidavo tas pačias vertybes bei madas. Būtent šia (o ne tariama naujų žmonių ar giminių iškėlimo) prasme bajoriška Vytauto aplinka buvo svarbi erdvė „LDK bajorų tautos“ tapsmui ir europinio gyvenimo būdo sklaidai LDK diduomenėje. O žvelgiant iš Vytauto perspektyvos, galima pasakyti, kad sugebėjęs savo dvare sutelkti valdančiojo elito atstovus ir iš kaimyninių kraštų perėmęs struktūrinės dvaro formas, Vytautas įgijo instrumentą, leidusį įtvirtinti didžiojo kunigaikščio valdžią šalies viduje ir skleisti jos spindesį už šalies ribų*.

⁸⁷ Tačiau plg. S. C. Rowello išlygas: S. C. Rowell, Trumpos akimirkos iš Kazimiero Jogailaičio dvaro. Žr. taip pat: W. Jarmolik, Kariery polityczne dworzan litewskich Kazimierza Jagiellończyka, *Europa orientalis. Polska i jej sąsiedzi od średniowiecza po współczesność. Studia i materiały ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Alexandrowiczowi w 65 rocznicę urodzin*, Toruń, 1996, s. 93–101; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė...*, p. 100–102, 141 ir t. Ypač į akis krenta kai kurių tradicinių dvaro struktūrų „peraugimas“ į krašto institucijas (pvz., LDK / Ponų tarybos sąvokos genėzė Kazimiero laikais).

⁸⁸ Apie juos ir jų kilmę žr.: R. Petrauskas, Vytauto laikų didikų kilmė, *Lituanistica*, t. 1/2, 2000, p. 16–31; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė...*, p. 74–96.

* Autorius dėkoja Lietuvos švietimo ir mokslo ministerijos Mokslo ir studijų departamentui už suteiktą stipendiją projekto „Valstybinės struktūros XIII–XV a. pr. Lietuvoje“ įgyvendinimui, kurio dalis yra šis straipsnis.

PRIEDAS

DIDŽIOJO KUNIGAİKŠČIO DVARO GYVENTOJAI (1392–1440)

Į sąrašą įtraukti* tik šaltiniuose vardu paminėti asmenys, kurių santykis su valdovo dvaru nekelia abejonių. Pirmiausia nurodoma rekonstruota lietuviška vardo forma, po to skliaustuose – šaltiniuose užfiksuota vardo forma ir santykio su dvaru apibūdinimas, pareigų ėjimo, gyvenimo ar apsilankymo Vytauto dvare datos ir nuorodos į šaltinius. Nesiekta pateikti šių asmenų biografijų ir apsiribota tik nuorodomis į literatūrą.

I. Pareigūnai

Didieji (žemės) maršalai

Stanislovas Čupurna (Stanislaus alias Czupurna terre Lythwanie marschalcus) 1407–1411 m. (*Urzędnicy*, s. 71). Apie jį žr.: R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 222–223.

Rumbaudas Valmantaitis (Rumbold(us) terre nostre marschalcus, Rumbold marschalcus generalis terre Lithuaniae) 1412–1432 m. (*Urzędnicy*, s. 71). Apie jį žr.: R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 286.

Radvila Astikaitis (Radiwil marschalcus terre Lithwanie) 1433–1434 m. (*Urzędnicy*, s. 71). Apie jį žr.: R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 215–216.

Petras Mangirdaitis (Petraschius Montigerdowicz terre Lithwanie marschalcus) 1434–1459 m. (*Urzędnicy*, s. 72). Apie jį žr.: R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 260–261.

Dvaro maršalai

Stanislovas Čupurna (Stanislaus alias Czupurna curie / aule nostre marschalcus) 1395–1407(11) m. (*Urzędnicy*, s. 80).

Milius (Mylo marschalcus curie nostre) 1395 m. (*Urzędnicy*, s. 80).

Jurgis Gedgaudas (Gedigoldus marschalcus curie nostre) 1401 m. (*Urzędnicy*, s. 81). Apie jį žr.: R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 231–232.

Jonas Butrimas (Johannes Butrim de Szyrmuni marschalcus curie nostre) 1412–1420 m. (*Urzędnicy*, s. 81). Apie jį žr.: R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 220.

Kęsgaila Valmantaitis 1413 m. (*Lites ac res gestae*, t. 2, p. 148). Apie jį žr.: R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 250–251.

Radvila Astikaitis (Radywil Ostikowicz curie nostre marschalcus) 1420–1429 m. (*Urzędnicy*, s. 81; *Vitoldiana*, p. 105–106).

* Nevardijami didžiojo kunigaikščio tarybos nariai (jų sąrašą žr.: L. K o r c z a k, *Litewska rada wielkokiążęca w XV wieku*, Kraków, 1998). Taip pat neįtraukti pasiuntiniai ar laišku gabentojai, prie kurių vardo nėra nuorodos į tarnybą valdovo dvare. Registruojami tik tie Švitrigailos dvaro nariai, kurie jo aplinkoje galėjo būti jam esant didžioju kunigaikščiu.

Petras Mangirdaitis (Petrus marschalcus curie) 1422–1423 m. (*Urzędnicy*, s. 81).
Jonas Daugirdas (Dawgerd marsalculus curie) 1424 m. (*Urzędnicy*, s. 81). Apie jį žr.: R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 224–225.

Jokūbas iš Kobylanų (Jacobus de Kobylany / Cobilani curie nostre marschalcus) 1425–1430 m. (*Urzędnicy*, s. 81).

Jonas Goštautas (Gastoldus curie nostre marschalcus) 1426–1435 m. (*Urzędnicy*, s. 81). Apie jį žr.: R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 241–243.

Jurgis Butrimas (Jurga / Georgius de Zirmoni curie nostre marschalcus) 1428–1429 m. (*Urzędnicy*, s. 81). Apie jį žr.: R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 220–221.

Petras Senka Gedgaudaitis (Senko Giedygułdowicz curie nostre marschalcus) 1429 m. (*Urzędnicy*, s. 81). Apie jį žr.: R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 232–233.

Mykolas (Michael marschalcus, strenge ritter her Michel unsers howes marschalk lieber getrawer) 1431 m. spalį Švitrigailos pasiuntinys pas Jogailą (*GStA PK*, OF 14, p. 663–664, 668–669; OBA 5858).

Pacas (Pacz marsalculus curie) 1434–1435 m. (*Urzędnicy*, s. 82). Apie Pacą Dauksaitį žr.: R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 280–281.

Mikalojus Nekrašas Butvydaitis (Nebrasius curie nostre marschalcus) 1437 m. (*Urzędnicy*, s. 82). Apie jį žr.: R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 275–276.

Iždininkas

Jurgis Strumila (Jusko alias Stromilo thesaurarius et supremus cubicularius noster) 1429 m. (*Urzędnicy*, s. 155; *Vitoldiana*, p. 105). Apie jį žr.: S. Jakubczak, Jerzy Strumiłło; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 294–295.

Arklidininkas

Nemira (pferdemarschalk) 1398 m. (*Urzędnicy*, s. 54; *Staatsverträge*, Bd. 1, S. 12). Apie Joną Nemirą žr.: R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 276.

Taurininkas

Sudimantas (Sudimunth curie nostre pincerna) 1409 m. (*Urzędnicy*, s. 33; *Vitoldiana*, p. 74). Apie Sudimantą Dargaitį žr.: R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 296–297.

Pataurininkai

Alekna Mangirdaitis (Olechno filius olim Montigerdi noster subpincerna) 1410 m. (*Urzędnicy*, s. 142; *Vitoldiana*, p. 30). Apie jį žr.: R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 260.

Andrius (Andrusco subpincerna) 1424 m. (*Urzędnicy*, s. 142; *Vitoldiana*, p. 94).

Vėliavininkas

Stanislovas Daugėla (Stanislaus dictus Dunnigol vexillifer terre Lithwanie) 1413 m. (*Lites ac res gestae*, t. 2, p. 136). Apie jį žr.: R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 223–224.

Virtuvininkas

Mikalojus (Nicolaus magister coquine) 1409 m. (*Urzędnicy*, s. 62; *Vitoldiana*, p. 74).

Vyriausi kambariniai / kamarininkai

Jurgis Strumila (Jusko / Geogius alias Stromilo supremus cubicularius) 1428 m. (*Urzędnicy*, s. 149; *Vitoldiana*, p. 13).

Klaubas (Claubo supremus cubicularius) 1437 m. (*Urzędnicy*, s. 149; *AJM*, 1, c. 6).

Raštininkai / sekretoriai ir rašovai

Jonušas (Janusius notarius ducis Witholdi) 1394 m. (M. Kosman, Kancelaria, s. 105; *Urzędnicy*, s. 118).

Petras iš Boleslavo (Petrus notarius ducis Witoldi, Petrasch schreiber) 1394–1406 m. (M. Kosman, Kancelaria, s. 105; *Urzędnicy*, s. 118; S. Szybkowski, Polish staff, p. 77 ir t.).

Henrikas Bartenšteinas (Hynrich Bartensteyn der etwan Wytowts schriber gewest ist) prieš 1403 m. (M. Kosman, Kancelaria, s. 105; *Urzędnicy*, s. 118; S. Szybkowski, *Krzyżacki szpieg*, s. 249–259; *Treßlerbuch*, p. 234, 259).

Mikulis (Микуль писарь) 1404 m. (*Urzędnicy*, s. 119).

Konradas Frankenbergas 1405–1407 m. (M. Kosman, Kancelaria, s. 105–106; *Urzędnicy*, s. 119; S. Szybkowski, *Krzyżacki szpieg*, s. 249–259). Žr.: Dvarionys.

Jonas Lichtenvaldas (Johannes Lichtenwald, Johannes Lichtenwalt schreiber) 1407–1409 ir 1410–1418 m. (M. Kosman, Kancelaria, s. 105; *Urzędnicy*, s. 119; S. Szybkowski, *Krzyżacki szpieg*, s. 249–259).

Mikalojus Cebulka (Nicolaus dictus Czebulka curie / aule nostre notarius, Nicolaus Czebula Czechowsky secretarius noster, Nicolaus Cebulka consiliarius et secretarius, edele Nicolaus Cebulca unser schreiber und lieber getruwer) 1407–1430 m. (M. Kosman, Kancelaria, s. 106–107; *Urzędnicy*, s. 119; S. Szybkowski, *Kariera Miłotaja Cebulki*).

Jokūbas Glinianas iš Liublino (Jacobus noster notarius) 1409 m. (M. Kosman, Kancelaria, s. 107–108; *Urzędnicy*, s. 119; S. Szybkowski, *Krzyżacki szpieg*, s. 260–262).

Mikalojus Maldžikas (Nicolaus Maldrzyk secretarius et consiliarius noster, edele Nicolaus Maldrzik unser secretarius und lieber getruwer) 1412–1430 m. (M. Kosman, Kancelaria, s. 109; *Urzędnicy*, s. 119; S. Szybkowski, Polish staff, p. 77 ir t.).

Mikalojus Sapienskis (Nicolaus Sapienski / Sepinski secretarius et consiliarius noster, edele Nicolaus Sepensky unser schreiber und lieber getruwer) 1413–1424 m. (M. Kosman, Kancelaria, s. 108–109; *Urzędnicy*, s. 119; S. Szybkowski, Polish staff, p. 77 ir t.).

Baltramiejus iš Gurkos (Bartholomeus de Gorka notarius / secretarius noster, edele Bartholomeus de Gorka unser secretarius und lieber getruwer) 1421–1430 m. (M. Kosman, Kancelaria, s. 109–110; *Urzędnicy*, s. 119; S. Szybkowski, *Krzyżacki szpieg*, s. 249–259).

Mikalojus Slanka (Nicolaus Slancka consiliarius et secretarius noster) 1428–1429 m. (M. Kosman, Kancelaria, s. 110; *Urzędnicy*, s. 119; S. Szybkowski, Krzyżacki szpieg, s. 271–277).

Jonas Lutkovicus iš Bžezios 1429–1430 m. (Johannes Luthek de Brzesie secretarius noster, nobilis Luthko secretarius noster) (M. Kosman, Kancelaria, s. 110; *Urzędnicy*, s. 119–120; S. Szybkowski, Polish Staff, p. 77–79 ir t.).

Stanislovas iš Belzo (per manus Stanislai Belzowski) 1429–1430 m. (*Vitoldiana*, p. 105; S. Szybkowski, Polish Staff, p. 77–80 ir t.).

Domaratas iš Stadkovo (Domorathus Johannis de Stadkov, edle Domarath unser schreiber) 1430 m. (M. Kosman, Kancelaria, s. 110; *Urzędnicy*, s. 120; S. Szybkowski, Polish Staff, p. 78–79 ir t.).

Saulius iš Tvardovo (Stanislaus de Tvardava secretarius noster) 1432 m. pab. minimas Žygimanto Kęstutaičio dokumentuose (*Urzędnicy*, s. 120). Jis buvo jau Švitrigailos raštininku, kadangi 1431 m. birželio 10 d. laiške magistrui Švitrigaila tarp savo pasiuntinių mini ir Saulių (Saule) (*GStA PK*, OBA 5651); pas magistrą jį (Saulum secretarium) Švitrigaila siuntė ir 1432 m. rugpjūtį (*GStA PK*, OBA 6192, 6201).

Mikalojus iš Blažejovicų (Nicolaus curie nostre notarius) 1432–1449 m. (*Urzędnicy*, s. 120).

Mikalojus (Nicolaus scriba) 1428–1430 m. buvo Vytauto rašovas (*Vitoldiana*, p. 156; M. Kosman, Kancelaria, s. 111). Neaišku, ar identifiкуotinas su Mikalojumi iš Blažejovicų.

Heroldai

Niklas Lučka (Nicklus Luczke des herczogen Witouts herold) 1405–1409 m. (*CEV*, p. 969, 972, 973).

Jonas Lietuva (Johannes Litherland heraldus noster) minimas nedatuotame Vytauto dokumente (S. K. Kuczyński, Heroldowie króla polskiego, s. 334–335; *Vitoldiana*, p. 188).

II. Dvarionys

Konradas Frankenbergas (edle her Conrad getruwer diner, her Conradt, strenuus Conradus Frankenberg miles, unser ritter Conrad Frankenberg, edle her Conrad getruwer diener / familiaris, Кондрат Прус)* 1405 ir 1409 m. Vytauto pasiuntinys pas magistrą (*CEV*, p. 120, 192–193, 969). 1413 m. atstovavo Vytauto žmonai Onai byloje

* Istoriografijoje teigiama, kad jis 1405–1407 m. buvo Vytauto raštininkas (M. Kosman, Kancelaria, s. 105–106; *Urzędnicy*, s. 119). Tačiau šaltiniuose jis tik kartą pavadintas raštininku (Cunrad schreiber, *CEV*, p. 109). Taip pat kartą susietas su dokumento rengimu (*Vitoldiana*, p. 72), tačiau pavartota formulė *ad relacionem strenui Conradi Frankenberg* dar nenurodo raštininko pareigų. Visuose kituose šaltiniuose jis vadinamas riteriu ir Vytauto dvarioniu.

su Vokiečių ordinu (*Lites ac res gestae*, t. 2, p. 146). Vėliau buvo Kremeneco seniūnas, žuvo Švitrigailos sąmokslu metu 1418 m. (*ИСПЛ*, т. 35, с. 73–74).

Vaclovas Dohna (Wenczlaw von Donheym, Donheym diner) 1406 m. (*CEV*, p. 969, 970).

Vasilijus (Waysel, Weysel, Waysyl herczoge Wytawten diner) 1406 ir 1408 m. Vytauto pasiuntinys pas magistrą (*Treßlerbuch*, p. 396; *CEV*, p. 144–145, 971–973).

Knetevainis (Knethewayn, einer us seinem geschlechte) 1409 m. (*CEV*, p. 184).

Granovskis (дворянин Грановъский). Apie 1411 m. buvo Vytauto paskirtas Podolės seniūnu (*ИСПЛ*, т. 35, с. 75).

Tomčikas iš Tonefeldo (her Thomeczyg, strenuus Thomschik Thonnefelt) Silezijos kilmingasis, 1412 m. Vytauto pasiuntinys pas Čekijos karalių (*GStA PK*, OBA 1674). 1422 m. tarnavo Vytautui žygio į Prūsiją metu (*CEV*, p. 590).

Mikita (Mikitha unszer diner) 1414 m. buvo patekęs į Ordino nelaisvę (*CEV*, p. 297).

Gudigirdas Valmantaitis (Guthger) 1416 m. kaip Vytauto pasiuntinys lankėsi Jogailos dvare (*Rachunki*, s. 491, 493). Apie jį žr.: R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 244.

Konradas Baltasis, Silezijos kunigaikštis (dux Slesie Conrad Albus aulicus / familiaris noster, hertog Conrad de Ulse is hertoge Wytovten dener goworden) 1417 m. (*A. Liedtke*, *Nieznyany list*, s. 149; *CEV*, p. 398).

Northaftas (Northafft is sin dener deworden) 1417 m. kartu su kunigaikščiu Konradu Baltuoju (*CEV*, p. 398).

Karolis Hesburgas (nobilis Carolus de Hesburg) 1417 m. buvo Romos karaliaus Zigmanto rekomenduotas Vytautui. Teigiama, kad jis jau kartą lankėsi Vytauto dvare (*CEV*, p. 395).

Mykolas Čekunas (ein dutscher Michel Czekun ist unser hoffgesinde gewesd) 1418 m. pabėgo iš Vytauto dvaro. Minimasis ir jo tarnas (*CEV*, p. 432).

Bodzata (Bodzatha familiaris ducis Vitoldi) 1420 m. vyko pasiuntiniu į Čekiją pas Žygimantą Kaributaitį (S. Krzyżanowski, *Podwody kazimierskie*, s. 418).

Stanislovas Ciolekas (Stanislaus Czolyek canonicus Sandomiriensis familiaris meus) Jogailos sekretorius ir vėlesnis Lenkijos pakancleris, kaip rodo 1424 m. korespondencija, kurį laiką po 1420 m. tarnavo Vytautui (*CEV*, p. 687, 737, 740–741; *Liber cancellariae*, d. 1, p. 448, 492–500).

Derslavas (Derslaus Petri scholaris et familiaris magni ducis) 1422 m. (*Bularium Poloniae*, t. 4, p. 194).

Konradas Kromau (Cuncze Crommaw unser diner) 1422 m. (*CEV*, p. 553).

Johanas Beileris (Johannes Beyler unser diner) 1422 m. (*CEV*, p. 553).

Hansas Fochsas (unsir liber getruwer Vochs, Fochs unser diener, woltuchtige / edle knecht Hannus Vochs unser und euwer [Ordino magistro] getruwer diner) 1423–1430 m. tarnavo Vytautui, tuo pačiu metu kurį laiką tarnavo ir magistrui (*CEV*, p. 608, 714, 729, 773, 781, 806, 820, 854, 901; *GStA PK*, OBA 5300). 1428 m. Vytautas kvietė savo tarną Fochsą iš Prūsijos atvykti į jo dvarą žygiui į Naugardą (*LUB*, Bd. 7, S. 500, 513).

1431–1432 m. tarnavo didžiajam magistrui ir Švitrigailai (GSIA PK, OF 14, p. 644–645; *GSIA PK*, OBA 6042). 1432–1433 m. Fochsas (edele Hans Vochs) buvo pasiuntinys derybose tarp Ordino ir Žygimanto Kęstutaičio (*GSIA PK*, OF 14, p. 707–708; *GSIA PK*, OBA 6320). Pasiuntinybėn į Lietuvą vyko dar 1438 ir 1446 m. (*LUB*, Bd. 9, p. 173; *GSIA PK*, OBA 9079).

Fikas Rusėnas (Fikus Ruthenus familiaris ducis Vitoldi) 1424 m. lankėsi Lenkijoje (S. Krzyżanowski, *Podwody kazimierskie*, s. 428).

Stanislovas Pavlovskis, Plocko vyskupas (Stanislaus bischoff von Ploczске) kaip buvęs Vytauto dvarionis (unser hoffegesinde) minimas 1426 m. Vytauto laiške (*CEV*, p. 741). Vytautui tarnavo ir jo tėvas, Mazovijos kilmingasis Mročka (Mroczo) iš Gnatovicų (*Liber cancellariae*, d. 1, p. 447).

Hermanas Distelhoffas (Herman Distelhoff) 1426 m. balandžio 13 d. laiške Livonijos magistrui iš Trakų Vytautą vadina „savo ponu“. Tais metais dalyvavo žygyje į Pskovą (*CEV*, p. 729–730). Vytauto dvare lankėsi jau 1415 m. (*CEV*, p. 316).

Henrikas (unser diner Henrich). 1426 m. Vytautas jį užsistojo laiške Ordino magistrui (*CEV*, p. 725).

Vincentas (Vencencius nobilis familiaris Vitholdi) 1427 m. lankėsi Lenkijoje (S. Krzyżanowski, *Podwody kazimierskie*, s. 433). Galbūt tai tas pats „ritter herr Feczencz“, 1428 m. iš Vytauto krašto per Ordino teritoriją keliavęs pas Danijos karalių (*CEV*, p. 802).

Jonas Strašas (Strass familiaris ducis Vitoldi, Johannes Strasch, strnde Strasch unser diener), Lenkijos kilmingasis, 1427 ir 1430 m. Vytauto pavedimu vyko į Lenkiją. 1428 m. liudijo Vytauto dokumente (S. Krzyżanowski, *Podwody kazimierskie*, s. 434; *CEV*, p. 892; *Vitoldiana*, p. 103).

Jonas iš Čižovo (Ioannes de Czyszow de domo Polukossa) Vytautui tarnavo 1426–1430 m. (*Joannis Dlugossii Annales seu cronicae*, lib. 12, p. 246, 269). Apie šį Lenkijos didiką žr.: A. Sochacka, *Jan z Czyżowa*.

Petras Senka Gedgaudaitis (familiaris strenuus Senko) 1429 m. vyko pasiuntiniu pas Romos karalių Zigmantą (*CEV*, p. 814). Apie jį plačiau žr.: R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė*, p. 232–233.

Holubas (Holub des grossfursten diner) 1429 m. taip pat vyko pas Zigmantą (*CEV*, p. 822).

Zigmantas Rotas (Sigismundus Roth familiaris noster / unser diner, Sigismundus Roth Almanus Slesita) 1429–1430 m. buvo Vytauto patikėtinis derybose dėl karūnacijos su Romos karaliumi Zigmantu (*CEV*, p. 827, 821, 846, 859, 899, 904, 912; *Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae*, lib. 11, p. 286, 291). Po Vytauto mirties tarnavo Švitrigailai; 1435 m. Pabaisko mūšyje paimtas į nelaisvę (*GSIA PK*, OBA 5542; *GSIA PK*, OF 14, p. 602–603; *Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae*, lib. 12, p. 159).

Sestrenecas (strengre ritter Sestrzenyecz, der eine Polen ist, sunder uns dinet), Mazovijos kilmingasis, 1429 m. Vytauto pavedimu vyko pas Jogailą (*CEV*, p. 839).

Stiboras iš Sanchocino (nobilis et strenuus Stibor de Sanchotino), Mazovijos kunigaikščio dvaro maršalo Stiboro sūnus Vytauto dvare 1428–1430 m. (*Vitoldiana*, p. 110; M. Wilska, Ścibor z Sąchocina, s. 236).

Petras Cebrovskis (nobilis et strenuus Petrus Cebrowski) 1430 m. (*Vitoldiana*, p. 110). Žinomi keli nedatuoti Vytauto užrašymai jam Podolėje (*Vitoldiana*, p. 131–132).

Rahoza (unser getruewe diner Rogosa, Rohoza) 1431 m. birželį vyko pasiuntiniu pas didįjį magistrą, o tų pačių metų rugpjūtį ir kitų vasarį – pas Lenkijos karalių (*CEXV*, t. 2, p. 256–257; *GStA PK*, OF 14, p. 627–629, 693).

Nostevičius (diner Nostewicz, unser getruewe Nostwicz) 1431 m. gruodį vyko į Čekiją pas Žygimantą Kaributaitį (*GStA PK*, OBA 5875). Švitrigailos dvarioniu buvo jau 1420 m. (*CEV*, p. 484).

Frydrichas Biberšteinas (wolgeborene und edele her Frederich von Bebirstein <...> zu unserm hofgesinde und lieben getrawen ofgenomen) 1431 m. gruodis (*GStA PK*, OBA 5889).

Mykolas Damianis iš Pizos (Michael Damianis de Pises) 1432 m. balandžio mėn. Švitrigailos pavedimu vyko į Romą (*Berichte*, Bd. 4, S. 419).

Mikalojus Vanšas iš Mazovijos (Niclos Wansz von der Masen unser diner und lieber getruewe) 1432 m. gegužė (*GStA PK*, OBA 6114).

Vaclovas, Opavos (Troppau) Silezijoje kunigaikštis (Wenczlaw von Troppau unser hoffgesinde und lieber getruewe) 1432 m. birželis (*GStA PK*, OBA 6124).

Niklas Šalendorfas iš Silezijos (diner Niclos Schallendorffer, erbarer und wolgeborener Niclos Schellendorfer us der Slesie lieber getruewe) 1432 m. pab. Švitrigailos aplinkoje, pasiuntinys pas Ordino magistrą (*GStA PK*, OBA 6236, 6701).

III. Kambariniai

Hlodas (Hlod cubicularius domini magni ducis) 1426 m. (*CEV*, p. 728).

Mykolas (Michael cubicularius noster) 1429 m. Vytauto siūstas pas Jogailą (*CEV*, p. 827).

Smolna (Smolna unser kamerer, edel Smolno unser kamerer). Buvęs Vytauto meilūnas (liphaber), 1431 m. kelis kartus Švitrigailos pavedimu vyko pasiuntiniu pas Jogailą ir magistrą (*GStA PK*, OBA 5579, OF 14, p. 632–633, p. 659–660).

Andrius (obirsten liephaber Andreke) 1432 m. rugpjūčio mėn. Ordino pareigūno laiške vadinamas Švitrigailos „vyriausiuoju meilūnu“ (*GStA PK*, OBA 6183, pasiuntinys pas Jogailą). 1432 m. spalio mėn. jau buvo Švitrigailos dvaro maršalka (tremtyje) (Andreken marschalk, erbarer und wolgeborener Andreaz Mzus marschalk unseres howffes) ir vyko pasiuntiniu pas magistrą (*GStA PK*, OBA 6236, 6701).

Nemira (Nemirza cubicularius). Švitrigailos pasiuntinys pas Jogailą 1432 m. pr. (*GSIA PK*, OF 14, p. 687–689). 1434 m. buvo Švitrigailos maršalas ir Briansko seniūnas (edel Nemyra, unser marschalk und hauptman von Bransk) (*GSIA PK*, OBA 6799, 6802).

Paulius Rogala (kemerer Pawlus Rogala). Švitrigailos pasiuntinys pas Ordino magistrą 1432 ir 1433 m. pr. (*LUB*, Bd. 8, S. 366, 380, 389). Po Ašmenos perversmo (1432 m. rugsėjis) tapo Švitrigailos maršalu; juo vadinamas 1432 m. gruodžio 13 d. Švitrigailos laiške magistrui (mein marschalk und kemerer her Rogala) (*LUB*, Bd. 8, p. 380). 1436 m. minimas kaip Žygimanto Kęstutaičio pavaldinys (*Najdawniejsze księgi sądowe mazowieckie*, t. 3, Nr. 1948).

Jeska (Yesko camerarius) 1435 m. (*CEXV*, t. 3, p. 540)*.

IV. Kapelionai ir altaristos

Andrius (?) (Andreas capelanus noster) minimas 1412 m. rugpjūčio 12 d. datuotame Vytauto dokumente Brastos augustijonams (*Vitoldiana*, p. 195). Dokumentas yra vėlesnis falsifikatas, kituose šaltiniuose šio kapeliono egzistavimas nėra patvirtintas.

Paulius iš Bojančicų (Paulus de Boyanczyce capellanus meus). 1427 m. Vytautas prašė popiežiaus savo kapelioną paskirti Kameneco vyskupu (*KDKW*, p. 131). Apie jį taip pat žr.: *KDKW*, p. 127, 128.

Teodorikas iš Obolcų (Theodoricus dictus Ticze de Obolec presbiter Vilmensis diocesis) 1425 m. (*KDKW*, p. 120). Greičiausiai tas pats Mazovijos šaltiniuose minimas Vytauto altarista Tiča (Tycza, dominus de Vilno altarista domini ducis pye memorie Witoldi) (*Księgi lawnicze*, t. 1, s. 54).

Aleksandras (Allexander de Pessentis Stali, praepositus Osmianensis, canonicus Vilniensis et altaris Vitoldini possessor) minimas nedatuotoje Vytauto fundacijoje (*KDKW*, p. 139).

Plg. prie dvarionių: Stanislovas Ciolekas, Derslavas, Stanislovas Pavlovskis.

Bazilijus (eyn bruder des ordens Minorum von herczog Swidergallis wegen uss Littawen) 1431 m. Švitrigailos pasiuntinys Romoje (*Berichte*, Bd. 4, S. 312–313, 316, 370, 452).

Petras (Petrus capellanus, Petrus de Lomberk presbyter Leopoliensis). 1434 m. Švitrigailos pasiuntinys Romoje ir Bazelio susirinkime, popiežiaus Eugenijaus IV paskirtas Žemaitijos vyskupu (*LUB*, Bd. 8, p. 466–467; *Berichte*, Bd. 4, S. 705–706; *Codex Mednicensis*, t. 1, p. 82–84).

* „Urządnicy...“ sudarytojai (žr. 32 nuor.) be reikalo priskyre jį prie dvaro pareigūnų.

V. Tarnai

Sakalininkai

Petras (Petresch, herczoge Witawten felkener, Russche felkener) ir jo trys padėjėjai 1408 m. Vytauto atsiųsti pas magistrą (*CEV*, p. 972, 973).

Patrankininkas

Konradas (Conradus pixidarius ducis Witholdi) 1394 m. lankėsi Jogailos dvare (*Rachunki*, s. 188).

Juokdarys

Pišeris (Pischer herczoges Wytowtes narr) 1399 m. lankėsi pas Ordino magistrą (*Treßlerbuch*, p. 24).

VI. Svečiai*

Kilmingieji

Šonbergas (her Schonberg) – iš Ordino krašto atvykęs kilmingasis, 1403 m. dalyvavo Vytauto žygyje (*Tresslerbuch*, S. 287). Apie 1405 m. aktyviai veikė Žemaitijoje (*GStA PK*, OBA 836).

Alfonso Mudara (nobilis ac strenuus vir miles Alfonsus Mudarra). Kilmingasis iš Kastilijos, 1412 m. gegužę aplankė Vytauto dvarą keliaudamas į Šventąją Žemę (W. Paravicini, *Fürschriften und Testimonia*; S. C. Rowell, *Du Europos pakraščiai*, p. 171–172).

Gilbertas de Lanua (Guilbert de Lannoy). Burgundijos kilmingasis ir Anglijos bei Prancūzijos pasiuntinys, lankėsi Vytauto dvare 1413–1414 ir 1421 m. (*P. Klimas, Ghillebert de Lannoy*).

Konradas Kantneris, Silezijos kunigaikštis (dux Slesie Conradus Kanthner) 1417 m. (*CEV*, p. 396).

Boguchvalas iš Mokų (nobilis Boguchwalus de Moky capitaneus Trebowliensis). 1418 m. rugsėjis (*Vitoldiana*, p. 90).

Petras Želechovskis (nobilis Petrus Zelechowsky). 1418 m. rugsėjis (*Vitoldiana*, p. 90).

Gnievošas iš Dalevičių (stenuus et nobilis Gnewosius de Dalewicze subdapifer Cracoviensis) Vytauto dvare minimas 1420, 1424, 1429 ir 1430 m. (*Vitoldiana*, p. 94, 110, 154, 156; *Liber cancellariae*, Bd. 1, p. 476–478).

* Neįtraukti užsienio valdovų pasiuntiniai ir laišku gabentojai, taip pat į karo žygius atvykę riteriai, jei šaltiniai jų tiesiogiai nesieja su valdovo dvaru (pvz., liudijimas valdovo dokumentuose ir pan.).

Frydrichas II, Brandenburgo markgrafo Frydricho I Hohencolerno sūnus ir karalaitės Jadvygos sužadėtinis, gyveno kurį laiką Vytauto dvare 1424 m. Jo tėvas Frydrichas I pas Vytautą lankėsi 1418 m. lapkritį (*Eberhart Windeckes Denkwürdigkeiten*, p. 184; *Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae*, lib. 11, p. 198; *CEV*, p. 431).

Liudvikas II, Silezijos kunigaikštis (preclarus Loduigus dux Slesie) 1428 m. (*Vitoldiana*, p. 102). Veikiausiai to paties kunigaikščio Liudviko pasiuntiniai 1432 m. ketino vykti pas Švitrigailą (*Scriptores rerum silesiacarum*, t. 6, S. 120).

Msčugius Skrynskis (nobilis et strenuus Msczugius Skrzynski). Lenkų kilmingasis, Vytauto dvare paliudytas 1428 balandžio–spalio mėn. ir 1430 m. balandį. Dalyvavo 1428 m. Vytauto žygyje į Naugarą (*Vitoldiana*, p. 13, 103, 110; *Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae*, lib. 11, p. 246; *Liber cancellariae*, Bd. 1, p. 476–478).

Petras Niedzviendzkis (nobilis et strenuus Petrus Niedzwiedzki). Lenkų kilmingasis Vytauto dvare. 1428 m. balandis (*Vitoldiana*, p. 13, 46).

Jokūbas Bialolanskis (nobilis et strenuus Jacobus Bialolanski). Taip pat 1428 m. balandis (*Vitoldiana*, p. 46).

Paska iš Kremienų (nobilis et strenuus Pasko de Crzemien). 1428 m. spalio (*Vitoldiana*, p. 103).

Jonas Ščekocinskis (nobilis et strenuus Johannes Sczekoczski). Lenkų kilmingasis Vytauto aplinkoje, minimas 1429–1430 m. sandūroje. 1428 m. dalyvavo žygyje į Naugarą (*Vitoldiana*, p. 106; *Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae*, lib. 11, p. 246; plg. S. Szybkowski, *Dokument wielkiego księcia*, s. 298, 300–301).

Johanas Lagendorfas (her Hannus von Lagendorff). Prūsijos kilmingasis. 1432 m. sauis (*GStA PK*, OBA 5939).

Heroldai

1406 m. Vytauto dvarą aplankė ir žygyje į Rusią dalyvavo du heroldai iš Burgundijos (Olandijos ir Burgundijos hercogų) (*CEV*, p. 970).

1420 m. Vytauto dvare lankėsi Brabanto heroldas (der herolt Brabant) (*LUB*, t. 5, p. 616).

Gydytojai

Andrius (apotecarius Andreas), 1393 m. Jogailos atsiųstas Vytauto žmonai (*Rachunki*, s. 156).

1401 m. Ordino magistro atsiųstas akių gydytojas (ogenarctz) (*CEV*, p. 962).

Henrikas (arctz meister Henrich), 1426 m. didžiojo magistro atsiųstas Vytautui ir jo žmonai (*CEV*, p. 716).

Muzikantai

Heincė (Heyncze tubicinator regis), 1393 m. Jogaila Vytautui siuntė savo trimitininką (*Rachunki*, s. 170).

1406 m. Ordino magistro kapela su vadovu Pasternaku (Pasternack) viešėjo Vytauto dvare (CEV, p. 970).

Juokdarys

Henė (Henne) – didžiojo magistro juokdarys Vytauto pageidavimu dalyvavo jo 1427 ir 1428 m. žygiuose (CEV, p. 774–775, 795, 798–799, 801).

Liliputas

Niklas (Niclos kropel), 1408 m. magistro atsiųstas pas Vytautą (CEV, p. 973).

PRIEDE VARTOTI TRUMPINIAI

AU – Akta unji Polski z Litwą 1385–1791, wyd. S. Kutrzeba i W. Semkowicz, Kraków, 1932

Berichte – Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens an der Kurie, Bd. 4, Tl. 1–2, bearb. von K. Forstreuter und H. Koeppen, Göttingen, 1973–1976

Bullarium Poloniae – Bullarium Poloniae, ed. I. Sułkowska-Kuraś et S. Kuraś, t. 4, Romae-Lublin, 1992

CEV – Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376–1430, ed. A. Prochaska, Cracoviae, 1882

CEXV – Codex epistolaris saeculi decimi quinti, t. 2, ed. A. Lewicki, Cracoviae, 1891

Codex Mednicensis – Codex Mednicensis seu Semogitiae Dioecesis, coll. P. Jatulis, t. 1, Roma, 1984

Eberhart Windeckes Denkwürdigkeiten – Eberhart Windeckes Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigismunds, hrsg. von W. Altmann, Berlin, 1893

GSIA PK – Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz

S. Jakubczak, Jerzy Strumiłło – S. Jakubczak, Jerzy Strumiłło – przywódca konfederacji lwowskiej 1464 roku, *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*, t. 5, 1992, s. 245–254

Joannis Dlugossii Annales seu cronicae – Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae opera venerabilis domini Joannis Dlugossii canonici Cracoviensis. Liber decimus et liber undecimus (1406–1412), Varsaviae, 1997; *Liber undecimus (1413–1430)*, Varsaviae, 2000; *Liber undecimus et liber duodecimus (1431–1444)*, Varsaviae, 2001

KDKW – Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej, wyd. J. Fijałek i W. Semkowicz, Kraków, 1932–1948

P. Klimas, *Ghillebert de Lannoy – P. Klimas, Ghillebert de Lannoy. Dvi jo kelionės Lietuvon Vytauto Didžiojo laikais (1413–1414 ir 1421 metais)*, Kaunas, 1931

M. Kosman, Kancelaria – M. Kosman, Kancelaria wielkiego księcia Witolda, *Studia źródłoznawcze*, t. 14, 1969, s. 91–119

S. Krzyżanowski, Podwody kazimierskie – S. Krzyżanowski, Podwody kazimierskie 1407–1432, *Archiwum Komisji Historycznej*, t. 11, 1909–1913, s. 392–465

Księgi lawnicze – Księgi lawnicze miasta Starej Warszawy z XV wieku, t. 1, Warszawa, 1916

S. K. Kuczyński, Heroldowie króla polskiego – S. Kuczyński, Heroldowie króla polskiego, *Venerabiles, nobiles et honesti*, Toruń, 1997

Liber cancellariae – J. Caro, Liber cancellariae Stanislai Ciołek, *Archiv für österreichische Geschichte*, Bd. 45, 1871; Bd. 52, 1875

A. Liedtke, Nieznany list – A. Liedtke, Nieznany list W. Księcia Litewskiego Witolda do Jana biskupa włocławskiego z r. 1417, *Kwartalnik historyczny*, t. 46, 1932, s. 148–149

Lites ac res gestae – Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum, t. 2 (ed. 2), Posnaniae, 1892

LUB – Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch, hrsg. von F. G. Bunge, Bd. 5, 7–9, Riga, 1867; Riga-Moskau, 1881, 1884, 1889

Najdawniejsze księgi sądowe mazowieckie – Najdawniejsze księgi sądowe mazowieckie, t. 3, wyd. K. Tymieniecki, Warszawa, 1920

W. Paravicini, Fürschriften und Testimonia – W. Paravicini, Fürschriften und Testimonia. Der Dokumentationshreislauf der spätmittelalterlichen Adelsreise am Beispiel des hastilischen Ritters Alfonso Mudarra 1411–1412, *Studien zum 15. Jahrhundert. Festschrift für Erich Menthen*, hrsg. von J. Helmuth und H. Müller, Bd. 2, München, 1994

R. Petrauskas, Lietuvos diduomenė – R. Petrauskas, Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a.: sudėtis – struktūra – valdžia, Vilnius, 2003

Rachunki – Rachunki dworu króla Władysława Jagiełły i królowej Jadwigi z lat 1388 do 1420, wyd. F. Piekosiński, Kraków, 1896

S. C. Rowell, Du Europos pakraščiai – S. C. Rowell, Du Europos pakraščiai: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir ispanų karalysčių ryšiai 1411–1412 ir 1421 metais, *Lietuvos istorijos metraštis*, 2003 metai 1, Vilnius, 2004

Scriptores rerum silesiacarum – Scriptores rerum silesiacarum, Bd. 6, hrsg. von C. Grünhagen, Breslau, 1871

A. Sochacka, Jan z Czyżowa – A. Sochacka, Jan z Czyżowa namiestnik Władysława Warneńczyka. Kariera rodziny Półkozów w średniowieczu, Lublin, 1993

Staatsverträge – Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preußen im 15. Jahrhundert, hrsg. von E. Weise, 1, Königsberg, 1939

S. Szybkowski, Dokument wielkiego księcia – S. Szybkowski, Dokument wielkiego księcia litewskiego Witolda Kiejstutowicza dla Stanisława Milewskiego z 23 XII

1429 r., *Książęta, urzędnicy, złoczyńcy*, pod red. B. Śliwińskiego, Gdańsk, 1999, s. 291–302

S. Szybkowski, Kariera Mikołaja Cebulki – S. Szybkowski, Kariera Mikołaja Cebulki z Czechowa w służbie wielkiego księcia Witolda 1407–1430, *Władcy, mnisi, rycerze*, pod red. B. Śliwińskiego, Gdańsk, 1996, s. 253–320

S. Szybkowski, Krzyżacki szpieg – S. Szybkowski, Krzyżacki szpieg, lubelski mieszczanin i sandomierski chorąży, *Krzyżowcy, kronikarze, dyplomaci*, pod red. B. Śliwińskiego, Gdańsk-Koszalin, 1997, s. 247–278

S. Szybkowski, Polish Staff – S. Szybkowski, Polish Staff as a Social Group in the Chancery of Grand Duke Witold, *Quaestiones Mediae Aevi Novae*, vol. 3, 1998, p. 75–94
Treßlerbuch – Das Marienburger Tresslerbuch der Jahre 1399–1409, hrsg. von E. Joachim, Königsberg, 1896

Urzędnicy – Urzędnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy, oprac. H. Lulewicz i A. Rachuba, Kórnik, 1994

Vitoldiana – Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1386–1430, ed. J. Ochmański, Warszawa-Poznań, 1986

M. Wilska, Ścibor z Sąchocina – M. Wilska, Ścibor z Sąchocina – przykład niezwykłej kariery dworskiej z początku XV wieku, *Spółczesność Polski średniowiecznej*, t. 5, Warszawa, 1992

АЛМ – Акты Литовской метрики, собр. Ф. И. Леонтович, т. 1–2, Варшава, 1896–1897

ПСРЛ – Полное собрание русских летописей, т. 35, Москва, 1980

DIE BILDUNG DES INSTITUTIONELLEN GROSSFÜRSTLICHEN HOFES IN LITAUEN (ENDE DES 14. – MITTE DES 15. JAHRHUNDERTS)

Zusammenfassung

RIMVYDAS P E T R A U S K A S

Obwohl der königliche bzw. fürstliche Hof seit dem Anfang des litauischen Staates existierte, können wir über den institutionellen Hof des litauischen Herrschers erst seit der Vytautas-Zeit (1392–1430) sprechen. Es ist bemerkenswert, daß aus den heidnischen Zeiten fast keine heimischen (Hof)Ämterbezeichnungen überliefert sind. Es ist klar, daß die archaische Hofverwaltung schon damals existierte, doch stellte nicht sie das Muster für die neuere Organisation dar. An seinem Hof hat Vytautas der Große europäisches Hofämterssystem errichtet, dessen Wurzeln bis in die Zeit des fränkischen Reiches hineinreichen. Die im hohen Mittelalter unter Einwirkung Hofes Karls des Großen entstandene Hofstruktur mit vier Hauptämtern (Kämmerer, (Mund)Schenk, Marschall, Truchseß) und der königlichen Kapelle wurde zum Vorbild für die spätere Königs- bzw. Fürstenhöfe des ganzen mittelalterlichen Europas. Im 15. Jahrhundert wurde zwar an der Struktur der klassischen vier Ämter nicht allzustreng gehalten, doch wurden solche „klassischen“ Ämter, wie Marschall, Kämmerer, Schenk auch am Hof des Vytautas geschaffen. Die Herrschaft des litauischen Herrschers verband die Züge der Reisherrschaft und Residenzherrschaft (Residenzen in Vilnius, Grodno, Kaunas, Lutzk, aber vor allem Trakai). In diesem Herrschaftssystem war der Marschall, der als Hofmeister für Organisierung der Reisen, Empfang der Boten, höfisches Zeremoniell zuständig war, der wichtigster Amtsträger des Landes. Dieses Amt wurde auch am frühesten im Hof des Vytautas eingeführt – im Jahre 1395. Wie auch andere spätmittelalterliche Fürsten hat Vytautas das „klassische“ Ämterssystem ausgedehnt. Neben den schon erwähnten gab es an seinem Hof noch den Pferdemeister, den Küchenmeister, den obersten Fahnenführer. Zu dieser Hofämterstruktur gehörte auch großfürstliche Kapelle und Kanzlei, die zu Vytautas' Zeit stark erweitert wurde (mit bis zu fünf Kanzleisprachen) und die viel zu der Verschriftlichung und Rationalisierung der Herrschaftstätigkeit beigetragen hat. Mit Hilfe des angerichteten Systems von Briefen und Boten war der Hof des Vytautas ein integraler Teil des damaligen Kommunikationsraumes in Europa.

Man kann also annehmen, daß Vytautas seine Herrschaft intensiviert, indem er seinen Hof zum Zentrum des damaligen politischen Lebens machte und ihn mit neuen repräsentativen Funktionen ausstattete. Neben der Herausbildung der Hofstruktur gehörten zu diesem Zweck der Bau der neuen Residenzburgen (hier ist vor allem an die Wasserburg in Trakai zu denken) sowie auch das der großfürstlichen Repräsentation dienende höfische Zeremoniell (Feste, öffentlicher und feierlicher Empfang der fremden Gästen, Elemente der ritterlichen Kultur usw.).

Der großfürstliche Hof hatte große Bedeutung für das politische und kulturelle Leben des Landes. Aus den Hofämtern und Hofrat entwickelten sich die wichtigsten politischen Institutionen des Landes: Hauptämter, Rat des Großfürstentums Litauen, Kanzlei. Dank des internationalen großfürstlichen Hofes erreichten Litauen viele europäische kulturelle Erscheinungen. Am Hof des Großfürsten dienende junge litauische Adlige haben später verschiedene Formen der Hofkultur auf ihre eigene Höfe übertragen und schon während der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts finden wir erste Ansätze der hochadelichen Hoforganisation (Ämter, Kapelle, Kanzlei).

Die Bildung des institutionellen großfürstlichen Hofes hat in zweierlei Hinsichten die Bedingungen zur weiteren Integration des Landes geschaffen. Die Übernahme derselben sozialen, herrschaftlichen

und repräsentativen Strukturen hat den Hof des Vytautas zur Institution des souveränen Landesherrschers verwandelt und die Einnahme in den Kommunikationsraum mit den anderen europäischen Herrscher gewährleistet. Andererseits hat die Einbeziehung des heimischen Adels in die Struktur des Hofes (prosopographische Auswertung der Quellen zeigt, daß zu den Amtsträgern im großfürstlichen Hof meistens nur die einflußreichsten Adligen des Landes sowie ihre Söhne aufstiegen) viel zur inneren Konsolidierung der politischen Elite des Landes beigetragen. Der Hof des Großfürsten zog die verschiedenen Elitengruppen zusammen, entwickelte das Verständnis des Gemeinwohles (*res publica*) und verbreitete die neuen Werten und gemeinsamen Verhaltensnormen. Eben in diesem Sinne (und nicht etwa durch vermeintliche Kreierung der „neuen Leute bzw. der adligen Geschlechter“) war die adlige Umgebung des Vytautas’ die wichtige Voraussetzung zur Entstehung der „Adelsnation des Großfürstentums Litauen“ und zur Entfaltung der westlich–christlichen Lebensordnung im litauischen Adel. Dank des Zusammenziehens der herrschenden Elitengruppen am großfürstlichen Hofe und durch die Übernahme der Hauptformen der Hofverfassung hat Vytautas das Instrument erworben, das ihm erlaubte, die großfürstliche Macht zu festigen und ihre Glanz nach außen auszustrahlen.

Am Anhang des Beitrages wird die Liste der Bewohner des großfürstlichen Hofes (1392–1440) beigelegt.

Gauta 2005 m. kovo mėn.

Rimvydas P e t r a u s k a s (g. 1972 m.). Humanitarinių mokslų daktaras. Vilniaus universiteto Senovės ir vidurinių amžių istorijos katedros docentas. Tyrinėjimų kryptis – XIII–XVI a. Lietuvos politinė ir socialinė istorija.

Vilniaus universitetas, Istorijos fakultetas, Universiteto g. 7, Vilnius, LT-01513.

El. paštas: rimpet@takas.lt